

Lietuvos komunistų tautinė ir socialinė sudėtis 1939 m. pabaigoje–1940 m. rugsėjo mėn.

IVADAS

Lietuvos komunistų partija nuo kitų partijų skyrėsi ne tik savo programa, bet ir vidaus gyvenimo principais. Ji buvo kuriama kaip Rusijos komunistinio judėjimo sudedamoji dalis ir formuojama Rusijos komunistų (bolševikų) partijos idėjiniais-teoriniais bei organizaciniais pagrindais¹. Laikydami bolševikų požiūrio, kad partijos sudėtis yra esminė jos veiklos efektyvumo sąlyga, o kadrai lemia partijos siekių įgyvendinimą, Lietuvos komunistų partijos vadovai pagal VKP(b) ir Kominternio direktyvas taip pat reguliavo organizacijos sudėtį, siekė jos gretų socialinio, idėjinio ir politinio grynumo bei organizacinio monolitiškumo, atkakliai stengėsi užkirsti kelią jų požiūriu, priešiškų socialinių sluoksnių atstovams stoti į partiją, griežtai kovojo su skaldomąja ir frakcine komunistų veikla. SSRS okupavus Lietuvą, 1940 m. spalio mėn. LKP buvo oficialiai įtraukta į VKP(b) ir integruota į jos politinį ir vidaus gyvenimą. Lietuvos komunistų partijos sudėties reguliavimo procesas tapo organizuotas ir griežtai reglamentuotas, jam vadovavo VKP(b). Griežta naujų narių priėmimo tvarka ir 1940 m. spalio mėn. pradėtas masinis valymas buvo pagrindiniai partijos sudėties reguliavimo metodai. Jais buvo kryptingai formuojama tokios sudėties marionetinė organizacija, kuri užtikrintų VKP(b) politikos įgyvendinimą okupuotoje Lietuvoje ir būtų patikimas šalies aneksijos ir sovietizavimo įrankis.

Moksliškai ištirti ir įvertinti LKP sudėtį būtina siekiant nustatyti tikrąsias šios organiza-

cijos atsiradimo ir egzistavimo Lietuvoje aplinkybes, jos pobūdį ir Lietuvai nusikalstamos veiklos užsakovus, organizatorius bei vykdytojus. Tik tokia analizė gali atskleisti partijos socialinę bazę, išryškinti Lietuvos gyventojų stojimo į ją priežastis. Dėl ypatingų kai kurių Lietuvos tautinių mažumų pozicijų šioje partijoje visais atžvilgiais svarbu nustatyti, kiek jų buvo tarp Lietuvos komunistų, atskleisti jų orientacijos į komunizmą ir SSRS priežastis. LKP sudėties kaita taip pat rodo kryptingą bolševikų „partinės statybos“ politiką, kuria buvo siekiama suformuoti Lietuvoje marionetinę, okupacinio ir totalitarinio režimo poreikius visiškai atitinkančią vietinę organizaciją.

Lietuvos istoriografijoje nėra pakankamai ištirti LKP sudėties pokyčiai 1940 m. Palyginti plačiai šia tema rašyta tik sovietinėje LKP istorijos literatūroje². Natūralu, kad čia ji nagrinėta apologetiškai, nutylint oficialiosios sovietinės istoriografijos rėmus netelpančius ar ją griaujančius faktus ir reiškinius. Neturėdami galimybių plačiau aptarti šią istoriografiją, paminėsime tik kelis svarbesnius ideologiškai angažuoto tyrimo atvejus.

Kadangi pagrindinės LKP socialinė sudėtis griovė teiginį apie proletarinę partijos pobūdį ir bazę, sovietų istorikai stengėsi jos išsamiau nenagrinėti, neanalizuoti ūkininkų, amatininkų, prekybininkų ir verslininkų buvimo partijoje priežasčių, kad nesukeltų abejonių, ar LKP iš tiesų buvo proletarinė, ar turėjo savo augimo šaltinius ir ar apskritai Lietuvoje buvo objektyvios prielaidos tokiai partijai. Nors sovietinėje istoriografijoje visada buvo

pabrėžiama ir teigiamai vertinama daugiatautė, internacionalinės partijos pobūdį atitinkanti LKP, tačiau taip pat norėta parodyti, kad tai buvo ir lietuviška organizacija, todėl sąmoningai buvo nutylėtas neproporcingai didelis tautinių mažumų atstovų skaičius partijoje. Taip stengiasi nesuteikti dingsties LKP vertinti kaip svetimą Lietuvai organizaciją, neduoti empirinio pagrindo lietuvių emigracinėje literatūroje paplitusiai „dviejų genocidų teorijai“. Dėl ideologinių priežasčių nebuvo paskelbtas ir tikslus iš SSRS į Lietuvą 1940 m. pabaigoje–1941 m. pirmoje pusėje atsiųstų komunistų skaičius³. Šie duomenys buvo slepiami ir todėl, kad nesiderino su oficialia versija, jog socializmo modelį Lietuvoje kūrė pati lietuvių tauta⁴. Galima paminėti kelis leidinius, kuriuose įdėmiau pažvelgta į LKP sudėties kaitos procesus 1940–1941 m., nors ir čia jie nagrinėti neperžengiant sovietinės LKP istorijos koncepcijos rėmų⁵.

Partijos istorijos instituto prie LKP CK parengtas ir 1976 m. išleistas statistikos duomenų rinkinys „Lietuvos komunistų partija skaičiais. 1918–1975“ (redakcinė kolegija: Paulius Beresnevičius (sudarytojas), Konstantinas Surblys (ats. redaktorius), Romas Šarmaitis) ilgą laiką buvo vienintelis leidinys, pagal pirminius LKP šaltinius atspindintis jos sudėtį⁶. Neradus archyvuose apibendrintų duomenų apie pagrindinės LKP sudėtį 1940 m.⁷, čia paskelbtas autorių nustatytas komunistų pagrindininkų skaičius⁸. Kadangi knygą rengė tuo metu elitinis LKP istorijos tyrimų centras, sovietinėje Lietuvos istoriografijoje nebuvo suabejota duomenų objektyvumu ir niekam net nekilo mintis juos tikrinti, nors duomenų skirtumas LKP sudėtį 1940 m. pirmoje pusėje atspindinčioje lentelėje (1690 komunistų) ir jos potekstinėje pastaboje (2200 narių) jau turėjo sukelti tam tikrų abejonių⁹. Įsigilinus į šiuos vienas kitam prieštaraujančius skaičius ir jų šaltinius, ryškėja ne tik metodinės leidinio rengimo spragos, bet ir išankstinė jo užsakovų pozicija parodyti kuo gausesnę pagrindinę komunistų par-

tiją. Pažymėtina, kad 1690 ir 2200 pagrindininkų skaičius nėra paremtas tais archyvo dokumentais, kurie nurodyti knygoje. Jei tikėtume nuoroda, pagrindininkai suskaičiuoti pagal juodraštinis LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieto sektoriaus skaičiavimus metinei statistinei LKP(b) CK ataskaitai apie komunistų pasiskirstymą pagal partinį stažą, šio skyriaus vedėjo Danilo Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. raštą VKP(b) CK dėl partinių dokumentų išdavimo eigos 1940 m. ir suvestinę apie bylą dėl partinių dokumentų išdavimo LKP(b) CK peržiūrėjimo 1940 m. rezultatus. Tačiau pagal šiuos dokumentus negalima suskaičiuoti nei 1690, nei juo labiau 2200 komunistų. Juodraštiniuose skaičiavimuose nurodyta, kad 1941 m. sausio 1 d. tarp 1968 LKP narių buvo 1295 komunistai, turintys partinį stažą iki 1940 m. birželio 15 d. (be Švenčionėlių ir Švenčionių apskričių komunistų)¹⁰. D. Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. rašte VKP(b) CK pabrėžiama, kad „sąrašuose, kuriuos partijos apskričių komitetai pristatė Lietuvos KP(b) CK, buvo 5388 partijos nariai, tarp jų 1507 žmonės laikė save pagrindinį stažą turinčiais partijos nariais“¹¹. Ten pat nurodyta, kad iki 1940 m. gruodžio 18 d. partiniai dokumentai išduoti 2322, o atsisakyta juos išduoti 1011 asmenų¹². Analogiški skaičiai pateikti ir LKP(b) CK suvestinėje „Apie bylą dėl partinių dokumentų išdavimo Lietuvos KP(b) CK peržiūrėjimo rezultatus“¹³. Pažymėtina, kad šiuose dokumentuose niekur nepaminėta, kiek bilietų gavo komunistai pagrindininkai ir kiek jų neišduota šios kategorijos partijos nariams. Jais remiantis aiškėja, kad nelegalioje LKP galėjo būti ne mažiau kaip 1295 (pagal metinės statistines ataskaitas) ir ne daugiau kaip 1507 (pagal D. Šupikovo rašte paminėtus komunistų sąrašus) narių. Tačiau pagal juos niekaip negalima suskaičiuoti nei 1690, nei 2200 pagrindininkų. Leidinio potekstinės pastabos teiginys, jog LKP(b) CK ataskaitoje (turimas omenyje

D. Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. raštas) nurodyta, kad tarp 1011 partinių dokumentų negavusių komunistų pusė asmenų (daugiau kaip 500 žmonių) priklausė pagrindinei LKP¹⁴, yra fikcija, kadangi D. Šupikovo rašte tokios informacijos apskritai nėra¹⁵. Čia tik parašyta, kad kai kuriose partinėse organizacijose buvo „labai didelis komunistų užterštumas“, pavyzdžiui, Panevėžio apskrities organizacijoje iš 195 peržiūrėtų bylų partiniai dokumentai išduoti tik 82, atsisakyta išduoti 69 asmenims, o „pusė asmenų, kuriems šioje organizacijoje atsakyta išduoti partinius dokumentus, buvo partijoje dar pagrindžio laikotarpiu“¹⁶. Turbūt neįsigilinus į šio rašto tekstą pusė bilietų negavusių Panevėžio apskrities pagrindininkų įvertinta kaip pusė visų nelegalios LKP narių, negavusių partinių dokumentų. Dėl tokios klaidos knygoje buvo paskelbta neteisinga informacija apie VKP(b) bilietus negavusius pagrindininkus ir taip 500 asmenų padidintas pagrindinės LKP narių skaičius.

Galbūt šiame rinkinyje komunistai pagrindininkai buvo suskaičiuoti pagal kitus šaltinius, tačiau tokiu atveju juos ir reikėjo nurodyti. Turbūt susidūrus su objektyviais tyrimo sunkumais, pirmiausia apibendrintų, išsamių ir patikimų pirminių šaltinių stoka, atsirado ir metodinės tyrimo problemos, kurias taip pat reikėjo aptarti. To nepadarius nėra aišku, kuo remiantis teigiama, kad pagrindinėje LKP buvo 1690–2200 narių, ir pagal kokią metodiką jie suskaičiuoti. Iš kai kurių duomenų matyti, kad tai padaryta pasirėmus LKP(b) Centro komiteto biuro posėdžių, 1940–1941 m. svarsčiusių partinių bilietų išdavimą, protokolais, kuriuose iš tikrųjų yra informacijos apie 1690 asmenų, save laikiusių pagrindinės LKP nariais¹⁷. Gal buvo žiūrima ir į partijos miestų ir apskričių komunistų sąrašus. Tačiau ir tokiu atveju LKP sudėtį 1940 m. pirmoje pusėje atspindinčioje lentelėje nurodytas apskirtyse veikusių komunistų skaičius nesutampa su minėtuose dokumentuose užfiksuotu skaičiumi. Pavyzdžiui, lentelėje nu-

rodoma, kad nelegalioje Vilniaus apskrities organizacijoje veikė 50 LKP narių¹⁸. Partinius bilietus čia gavo 41 pagrindininkas, tačiau jie buvo ne vietinių nelegalių Vilniaus miesto ir apskrities organizacijų nariai, bet kitose Lietuvos vietovėse gyvenę ir veikę komunistai, kuriuos LKP CK 1940 m. liepos–rugpjūčio mėn. atsiuntė į Vilnių dirbti partinio ir kitokio darbo¹⁹. Kita vertus, iš LKP Vilniaus apskrities komiteto duomenų matyti, kad Vilniaus mieste ir apskrityje 1940 m. nebuvo nė vieno vietinės pagrindinės LKP organizacijos nario, tačiau čia veikė 37 Vakarų Baltarusijos komunistų partijos (1937 m. Josifo Stalino iniciatyva Kominterno paleistos Lenkijos komunistų darbininkų partijos sudedamosios dalies) nariai²⁰. Neaišku, ar šie 37 komunistai buvo įskaičiuoti į pagrindinės Vilniaus apskrities organizacijos sudėtį. Tokių netikslumų, duomenų nesutapimų minėtame leidinyje yra ir daugiau. Tačiau netgi pagal tokią metodiką skaičiuojant, pagrindinės LKP narių skaičius neviršys lentelėje nurodyto skaičiaus – 1690. Galbūt pagrindininkams buvo priskirti ir tie asmenys, kurie, pasipiktinę LKP vaidmeniu okupuojant Lietuvą, 1940 m. vasarą patys pasitraukė iš partijos, tačiau neaišku, kokiais šaltiniais remiantis ir kiek jų suskaičiuota. Taigi rinkinyje skelbti skaičiai – 1690 ir 2200 – yra neparemti sudarytojo nurodytais dokumentais, netikslūs ir klaidinantys. Šis atvejis ne tik atskleidžia išankstinę leidėjų poziciją padidinti pagrindinės LKP narių skaičių, bet ir verčia abejoti rinkinio objektyvumu. Laikantis sovietinės istoriografijos tradicijos, šiame leidinyje taip pat sąmoningai nepaskelbta tautinė LKP sudėtis 1940 m., neatskleistas neproporcingai didelis tautinių mažumų atstovų skaičius joje. Knygoje taip pat neparemda partijos valymo įtaka LKP kokybinei sudėčiai, nenurodytas tikslus iš SSRS į Lietuvą atsiųstų komunistų skaičius. Kadangi čia skelbti duomenys ilgą laiką buvo vieninteliai, jie buvo įtraukti į to meto mokslinę apyvartą, paplito ir įsitvirtino sovietinėje istoriografijoje.

Kitas paminėtinas leidinys – kolektyvinė A. Panksejevo, K. Surblio ir A. Elvich monografija „Gyvybinga lenininių partinės statybos principų jėga. Apie kai kuriuos partinės statybos Lietuvos, Latvijos ir Estijos komunistų partijose klausimus (1940 m. birželis–1941 m. birželis)“²¹. Kitaip negu kitose sovietinių istorikų knygose, čia jau nemėginama užtušuoti Baltijos šalių komunistų partijų valymo 1940 m., parodyti jį kaip partijai netipišką, tik J. Stalino asmens kulto laikotarpiui būdingą partijos gyvenimo sukrėtimą. Monografijoje LKP valymas apibrėžtas kaip bolševikų partijos gretų reguliavimo metodas ir apibūdintas jo procesas²². Tiesa, aptariant valymo rezultatus taip pat stengtasi nutylėti ideologiškai nepalankią informaciją. Pavyzdžiui, autorius K. Surblys paskelbė, kad iš 906 partinių dokumentų negavusių asmenų 671 buvo „priešiškas ir LKP gretose nevertas būti elementas“, tačiau nedetalizavo, kokių socialinių grupių ir kategorijų asmenys tai buvo²³. Šiame leidinyje mėginta nustatyti tikslesnį pagrindinės Lietuvos KP narių skaičių, nors tai darant neišvengta akivaizdus duomenų nesutapimo²⁴. Antai teigiama, kad 1940 m. birželio pabaigoje iš pagrindžio išėjo ir iš kalėjimų bei koncentracijos stovyklų buvo paleista iš viso apie 2000 komunistų, tarp jų daugiau kaip 400 iš kalėjimų ir koncentracijos stovyklų paleistų „revoliucionierių“²⁵. Atrodytų, kad apskričių organizacijose tuo metu turėjo būti maždaug 1600 komunistų. Tačiau pagal sudarytą komunistų pasiskirstymo apskrityse lentelę pagrindinės LKP narių skaičius svyruoja nuo 1070 iki 1780²⁶. Pati lentelės sudarymo metodika ir šaltiniai, kuriais remiantis ji sudaryta, rodo, kad autorius žinojo tikslų pagrindininkų skaičių, tačiau vengė jį skelbti. Galbūt taip pasielgta dėl to, kad apskrityse nepavyko suskaičiuoti 1600 komunistų. K. Surblio paskelbtas 1600 apskrityse veikusių pagrindininkų skaičius artimas statistikos duomenų rinkinyje „Lietuvos komunistų partija skaičiais. 1918–1975“ nurodytam skaičiui – 1690, nors

palyginus komunistų pasiskirstymą konkrečiose apskrityse vėl aiškėja duomenų nesutapimai. Pavyzdžiui, Kėdainių aps. K. Surblys nurodė buvus „nuo 100 iki 200 komunistų“, o P. Beresnevičius – 79, Panevėžio aps. K. Surblys – nuo 40 iki 50, o P. Beresnevičius – 153, Rokiškio aps. K. Surblys – nuo 80 iki 90, o P. Beresnevičius – 130 ir pan.

Kaip matyti iš sovietinės istoriografijos apžvalgos, marksistinė SSKP istorijos tyrimų metodologija ir istorijos koncepcija, apologetinis jos pobūdis nulėmė tai, kad buvo sąmoningai nutylėta LKP socialinė ir tautinė sudėtis 1940 m. ir partijos valymo įtaka jai, o pagrindinės LKP narių skaičius 1940 m. pirmoje pusėje padidintas iki 2000–2200. Iki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo nebuvo suabejota šiais duomenimis, taip pat nemėginta skelbti tautinę LKP sudėtį.

Vienas pirmųjų kiekybine LKP sudėtimi 1993 m. suabejojo humanitarinių mokslų daktaras Arvydas Anušauskas, paskelbęs, kad Lietuvos saugumo policijos duomenimis 1939 m. pabaigoje LKP turėjo 1400 narių, o daugumą Kauno miesto organizacijos sudarė žydai²⁷. Habilituotas istorijos mokslų daktaras Liudas Truska 1996 m. pagal analogiškus Lietuvos saugumo policijos šaltinius patikslino pagrindinės LKP narių skaičių ir nurodė, kad 1939 m. pabaigoje Lietuvoje buvo 1370 komunistų²⁸. Jis taip pat pirmasis Lietuvos istoriografijoje paskelbė šaltiniais paremtą tautinę pagrindinės LKP sudėtį. Remdamasis Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento duomenimis, L. Truska konstatavo, kad 1939 m. pabaigoje lietuviai sudarė beveik 60 proc., o žydai – 31 proc. LKP narių²⁹.

LKP tautinę sudėtį siauru aspektu aptarė istorikas Solomonas Atamukas, apibūdinęs aktyvaus žydų dalyvavimo antivalstybiniame komunistiniame judėjime bei Lietuvos sovietizavimo procese ir neproporcingai didelio jų atstovavimo LKP priežastis³⁰. Autorius atsižvelgė į komplikotą žydų padėtį Antrojo pa-

saulinio karo metais, kai tapo realus nacional-socializmo doktrinos įgyvendinimo Lietuvoje pavojus ir žydų tautai iškilo jos išlikimo problema, nustūmusi į šalį kitus klausimus ir nulėmusi jų politinę orientaciją³¹.

Šiek tiek plačiau politinę Lietuvos žydų diferenciaciją ir radikalių marksistinių pažiūrų žydų telkimąsi į nelegalią LKP S. Atamukas nušvietė monografijoje „Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos“³². Jis pabrėžė, kad tiek sionistinės, tiek antisisionistinės orientacijos žydų politinės organizacijos reiškė priešišumą komunizmui ir Sovietų Sąjungos politikai, ir tik nedidelė dalis radikalių antisisionistų šliejosi prie komunistų partijos³³. Tačiau ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje, padidėjus nepasitenkinimui autoritariniu režimu ir sustiprėjus visos Lietuvos visuomenės kairiosioms nuotaikoms, žydų etninėje grupėje ėmė ryškėti netgi sionistų suartėjimo su LKP tendencija; šis procesas buvo analogiškas tam, kuris vyko ir tarp kai kurių demokratinių lietuvių sluoksnių³⁴. Tokia politinė antisisionistų ir sionistų orientacija į LKP ir SSRS sustiprėjo prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Anot autoriaus, „1939–1940 m. žymi dalis Lietuvos ir Vilniaus krašto žydų nuoširdžiai tikėjo, kad Tarybų Sąjunga jiems padės išsigelbėti nuo grėsmingo Vokietijos pavojaus“³⁵. S. Atamuko nuomone, tai buvo viena iš lemiamų priežasčių, „dėl kurių nemaža žydų dalis palankiai sutiko raudonąją armiją ir ypač naujosios J. Paleckio vadovaujamos vyriausybės sudarymą“³⁶.

Kai kuriuos LKP sudėties pokyčius pirmuoju sovietmečiu nagrinėjo istorikai L. Truska ir S. Atamukas. 1996 m. paskelbtame straipsnyje „Lietuvos valdžios įstaigų rusifikavimas 1940–1941 m.“ L. Truska nustatė, kad nuo 1940 m. birželio iki 1941 m. birželio į Lietuvą buvo atsiųsta beveik 2000 komunistų, kurie sudarė maždaug 40 proc. LKP narių³⁷. Šiek tiek kitus duomenis pateikė S. Atamukas. Savo knygoje jis nurodė, kad iš SSRS į Lietuvą 1940–1941 m. buvo atsiųsta maždaug 1400–1500 ko-

munistų³⁸. L. Truskos straipsnyje pirmą kartą paskelbtos autoriaus sudarytos LKP tautinės sudėties ir komunistų pasiskirstymo pagal veiklos sritis bei profesijas 1941 m. birželio 22 d. lentelės³⁹ šiuo metu yra vienintelės tokia LKP sudėtį atspindinčios apibendrintos žinios, nes prasidėjus SSRS–Vokietijos karui LKP(b) nespėjo parengti pusmetinių statistinių ataskaitų apie savo sudėtį. Vertindamas LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus 1941 m. pabaigoje sudarytų miestų ir apskričių partinių organizacijų komunistų sąrašus istorikas pažymėjo, kad juose neįrašyti LSSR NKVD ir NKGB komunistai⁴⁰. Čia reikėtų paaiškinti, kad pagal VKP(b) CK nustatytą komunistų partinės įskaitos tvarką Lietuvoje dislokuotos kariuomenės dalinių komunistai ir dalis LSSR represinėse struktūrose (NKVD, NKGB) dirbusių komunistų nebuvo įrašomi į LKP įskaitą, todėl jų ir nėra komunistų sąrašuose bei statistinėse ataskaitose. Išimtį sudarė vietiniai šiose sistemose dirbę komunistai, kurie į partiją buvo primesti LKP(b) organizacijose ir įtraukti į jų įskaitą.

Knygoje „Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos“ S. Atamukas apibūdino Lietuvos komunistų partijos ir valdininkijos kadrų valymo įtaką žydų skaičiaus tarp komunistų ir vadovaujančiosios grandies valdininkų sumažėjimui 1940–1941 m.⁴¹ Jis nurodė, kad dėl partijos valymo VKP(b) bilietai negavo maždaug 500 buvusių pagrindininkų, tarp jų daug žydų⁴². Deja, istorikas nepateikė konkrečių duomenų, kiek žydų komunistų ir dėl kokių priežasčių buvo pašalinta iš LKP(b). Patį komunistų partijos valymą S. Atamukas siejo pirmiausia su atvykusiu iš SSRS komunistų subjektyvia pozicija (stalininiu dogmatiniu mąstymu, įtarumu), kurią jis pernelyg sureikšmina, ir priskiria jiems atsakomybę už valymo padarinius⁴³. Dėl to knygoje net neužsiminta, kad LKP(b) valymas buvo įprastas bolševikų partijos sudėties reguliavimo metodas ir speciali operatyvaus LKP(b) sudėties pakeitimo

1940 m. priemonė. Istorikas netgi vengė var-
toti patį „partijos valymo“ terminą. Neigiamai
apibūdinęs iš SSRS į Lietuvą atsiųstus komu-
nistus, S. Atamukas pažymėjo, kad jie „apskri-
tai neturėjo jokio supratimo apie LKP veiklos
ir jos narių sudėties savitumą“⁴⁴. Mūsų požiū-
riu, tai netikslus teiginys. Būtina nurodyti, kad
pati LKP, laikydamasi bolševikų nuostatų, sie-
kė suproletarinti ir sulietuvinti Lietuvos ko-
munistų organizaciją, todėl niekada nesitaik-
stė su dideliu nedarbininkų kilmės bei padėties
ir žydų tautybės komunistų skaičiumi joje⁴⁵.
Nelegali LKP taip pat netoleravo kauniečių ko-
munistų mėginimų pagrįsti ar pateisinti nedar-
bininkišką ir nelietuvišką Kauno partinės or-
ganizacijos sudėtį, interpretuoti ją kaip LKP
sudėties savitumą⁴⁶. Priešingai, LKP vadovy-
bė tokią kauniečių nuostatą traktavo kaip „de-
šinįjį nukrypimą“ ir gana ryžtingai kovojo su
ja. Taip pat pažymėtina, kad S. Atamuko mo-
nografijoje pateikti lietuvių ir žydų komunis-
tų eliminavimo iš komunistų partijos pavyz-
džiai nėra visiškai tikslūs⁴⁷. Jie paremti ne vi-
su LKP(b) CK dokumentų kompleksu, o tik
pavieniais dokumentais, daugiausia partinių
biletų negavusių komunistų skundais ir susi-
rašinėjimu dėl jų⁴⁸.

Pirminiai šaltiniai LKP sudėčiai nagrinėti
sutelkti Lietuvos visuomenės organizacijų ar-
chyve (LVOA). Pogrindinės LKP sudėtį čia ro-
do LKP centro ir rajonų komitetų ataskaitos⁴⁹,
tačiau jos fragmentiškos ir neišsamios. Nema-
žai žinių apie komunistus yra Lietuvos komu-
nistinio judėjimo dalyvių asmens bylose⁵⁰. Ka-
dangi jos buvo suformuotos ne tik LKP, bet ir
jai artimų komunistinių organizacijų (komjau-
nimo, Tarptautinės organizacijos revoliucionie-
riams remti (MOPR), profsajungų ir kt.) na-
riams bei LKP rėmėjams, jose užfiksuoti duo-
menys gali būti panaudoti kaip orientaciniai.
Vien šiais šaltiniais remiantis jau galima teigti,
kad 1938–1940 m. žydai sudarė maždaug pu-
sę visų antivalstybinio komunistinio judėjimo
Lietuvoje dalyvių. Tam tikrą informaciją apie

komunistų partijos tautinę sudėtį suteikia Ko-
minterno Vykdomojo komiteto kadro skyriaus
1937 m. sudarytas 215 LKP vadovų ir aktyviau-
sių veikėjų sąrašas (savotiška KI VK kadro no-
menklatūra)⁵¹. Iš jo matyti, kad 46 proc. akty-
viausių Kominternu įskaitytų komunistų buvo
lietuviai, 44,65 proc. – žydai, 9,35 proc. – ki-
tų tautybių asmenys.

Informatyvios ir patikimos yra LKP(b) cen-
tro, miestų ir apskričių komitetų statistinės ata-
skaitos, LKP(b) CK organizacinio instruktorių
skyriaus dokumentacija, LKP(b) Centro komi-
teto biuro, svarsčiusio partinių biletų išdavi-
mo bylas, protokolai. Tačiau šiuos dokumen-
tus būtina kritiškai analizuoti, nes juose parti-
jos vidaus gyvenimo įvykiai ir reiškiniai nu-
šviesti laikantis bolševikų ideologijos ir stali-
ninės apologetikos pozicijų. Vienareikšmiškai
negalima vertinti iš SSRS į Lietuvą atsiųstų ir
LKP Centro komitete vadovaujančias pozici-
jas turėjusių bolševikų, pirmiausia KP(b) CK
sekretoriaus Nikolajaus Gridino ir partijos va-
lymą tiesiogiai organizavusio bei jo eigą kon-
troliavusio LKP(b) CK organizacinio instruk-
torių skyriaus vedėjo D. Šupikovo rengtų do-
kumentų. Nepriklausydami vietinių komunis-
tų organizacijai, jie nebuvo susiję su ja bendra
veikla, todėl į LKP vidaus gyvenimą žiūrėjo
tarsi iš šalies, objektyviau ir kritiškiau. Tačiau
dėl okupaciniams režimams būdingo nepasiti-
kėjimo marionetėmis jie neigiamai vertino LKP
ir nepatikliai žiūrėjo į vietinius komunistus. Jų
raštuose LKP vidaus gyvenimas apibūdintas
laikantis plataus ir bekompromisinio „kraštu-
tinai užterštos“ partijos išvalymo pozicijų, pa-
rinkti ir aptarti pirmiausia tokie faktai, kuriuos
buvo galima pateikti kaip partijos „užterštumo“
ir jos vadovybės taikstymosi su tuo įrodymus.

Kitą pirminių šaltinių grupę sudaro LKP
miestų ir apskričių komitetų dokumentacija, su-
telkta jų fonduose. Ji atskleidžia LKP vidaus
gyvenimo reiškinių įvairiose Lietuvos vietovė-
se specifiką. Stokojant išsamių pirminių šalti-
nių apie pogrindinės LKP sudėtį, ypač tautinę,

būtina remtis ir netiesioginiais duomenimis – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento žiniomis apie pagrindinės LKP sudėtį, kurias paskelbė istorikai A. Anušauskas ir L. Truska⁵².

Kadangi LKP sudėties tema yra didelės apimtys ir specialaus mokslinio darbo objektas, šiame darbe nesiekama visapusiškai jos nagrinėti; dėmesys kreipiamas tik į tuos klausimus, kurie iki šiol istoriografijoje buvo nutylėti, tendencingai ar kontraversiškai vertinti. Čia analizuojama pagrindinės LKP kiekybinė ir kokybinė sudėtis 1939 m. pabaigoje–1940 m. pradžioje socialiniu bei tautiniu aspektu; apžvelgiama LKP sudėties kaita nuo 1940 m. birželio iki partijos valymo spalio mėn., daugiausia dėmesio skiriama socialinės ir tautinės sudėties pokyčiams; apibūdinamos LKP sudėties reguliavimo priežastys, tikslai ir metodai. Atsižvelgiant į neproporcingai didelį tautinių mažumų dalyvavimą komunistiniame judėjime, aptariamos tokio reiškinių priežastys.

LKP SUDĖTIS 1939 m. PABAIGOJE–1940 m. BIRŽELIO mėn.

Pagrindinė Lietuvos komunistų partija nuo pat įkūrimo 1918 m. savo vidaus gyvenimą tvarkė ir sudėtį reguliavo remdamasi Rusijos komunistų partijos, nuo 1925 m. gruodžio mėn. – Visasąjunginės komunistų (bolševikų) partijos ideologiniais ir organizaciniais principais⁵³. Pagal juos bolševikų partija buvo apibrėžta kaip revoliucinio tipo ir klasinio pobūdžio, socialiniu, idėjiniu-politiniu ir organizaciniu atžvilgiu vieninga, griežtai centralizuota ir disciplinuota politinė organizacija. Idėjinė ir organizacinė partijos gretų vienybė visada buvo laikoma bolševikų mokymo apie partiją pagrindu ir esmine jos sėkmingos veiklos sąlyga. Todėl per visą savo istoriją ji daugiausia dėmesio skyrė savo sudėties reguliavimui, gretų socialiniam ir idėjiniam-politiniam grynui, orga-

nizaciniam vieningumui ir susitelkimui, griežtai kovojo su bet kokia opozicine veikla partijos viduje. Bolševikų partijos įstatuose nustatyta priėmimo į partiją ir partijos vidaus gyvenimo organizavimo tvarka turėjo užtikrinti jos eilių grynumą bei organizacinį monolitiškumą ir buvo pagrindinis instrumentas partijos sudėčiai reguliuoti. Vadovybės inspiruotos bei organizuotos partijos valymo kampanijos buvo priemonė formuoti tam tikros sudėties organizaciją, efektyvus metodas reguliuoti jos sudėtį, susidoroti su nepatikimais ar priešiškais socialiniais sluoksniais bei politiniais oponentais.

Lietuvos komunistų partija neturėjo plačios socialinės bazės ir augimo šaltinių, buvo negausi, struktūriškai nevienalytė ir daugiatautė. Nuo pat savo ištakų – LSDDP kairiojo sparno susiformavimo ji laikėsi bolševikinių ideologinių nuostatų, kovojo prieš Lietuvos atsiskyrimą nuo Rusijos ir jos nepriklausomybę. Todėl ji veikė kaip antinacionalinė, o atkūrus Lietuvos nepriklausomą valstybę – ir antivalstybinę jėga. Antinacionalinis ir antivalstybinis veiklos pobūdis atstūmė nuo jos daugumą Lietuvos piliečių. LKP net negalėjo konkuruoti su kita kairiaja organizacija – LSDP⁵⁴. Socialdemokratai turėjo pozicijas tarp Lietuvos darbininkų, siekė jas išlaikyti ir priešinosi LKP skverbimuisi. Dėl šių aplinkybių komunistų partijai liko siaura socialinė niša. LKP nepopuliarumo priežastis buvo ir jos organizacinis nesavarankiškumas, todėl ji laikyta svetimos valstybės marionetine organizacija.

Antivalstybinė ir nelegali LKP per visą pagrindinės veiklos laikotarpį nesugebėjo tapti gausia ir įtakinga organizacija. Prieškario laikotarpiu socialinę jos bazę mieste sudarė daugiausia smulkiosios pramonės darbininkai, prekybos ir amatų įmonių tarnautojai, kiti „smulkiaburžuaziniai“, daugiausia žydų tautybės asmenys, o kaime – sezoniniai samdiniai⁵⁵. Darbininkų skaičius LKP nuolat kito, dažnai nesiekė, bolševikų ideologų požiūriu, kritinės 50 proc. ribos. Nors LKP save ir laikė proleta-

rine partija, ji buvo visiškai atitrūkusi nuo didelių pramonės įmonių darbininkų⁵⁶. Gausiausioje ir politiškai svarbiausioje Kauno miesto organizacijoje komunistai neturėjo įtakos didesnėse pramonės įmonėse: metalo, tekstilės, maisto ir kt. fabrikuose⁵⁷. Juose veikę komunistai nesėkmingai konkuravo su Lietuvos socialdemokratų partija. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento žiniomis, palyginti stabilias pozicijas LKP turėjo Kauno prekybos ir smulkaus verslo įmonėse bei amatų dirbtuvėse, kurių savininkai dažniausiai buvo žydų tautybės asmenys⁵⁸.

Įvairiatautis darbininkų sluoksnis turėjo įtakos ir partijos sudėčiai. Lietuvių atstovavimas partijoje visada buvo mažesnis, palyginus su bendru jų skaičiumi tarp Lietuvos gyventojų. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento duomenimis, 1939 m. pabaigoje beveik 60 proc. komunistų buvo lietuviai, 31 proc. – žydai, o likę 9 proc. – kitų tautybių asmenys⁵⁹. Neproporcingai didelį žydų atstovavimą Lietuvos komunistų partijoje nulėmė kelios priežastys.

Daugumą Lietuvos miestų ir miestelių varguomenės, amatininkų bei smulkiųjų prekybininkų sudarė žydai, todėl tarp šių socialinių sluoksnių komunistų taip pat natūraliai vyravo žydai. Žydų tauta socialiniu, politiniu ideologiniu, kultūriniu ir religiniu atžvilgiais buvo nevienalytė. Neišsilavinusi miestų ir miestelių varguomenė, darbininkai, smulkūs amatininkai ir prekybininkai buvo menkai integruoti į Lietuvos ekonominį ir visuomeninį gyvenimą, imlūs bolševizmo doktrinai ir rado terpę antivalstybiniame komunistiniame judėjime. Kaip pažymėjo istorikas S. Atamukas, vieną iš specifinių ideologinių politinių žydų skirtumų ir prieštaravimų išreiškė jidišistų (folkistų, antisionistų) ir hebrajistų (sionistų) tarpusavio kova⁶⁰. Kai kurie radikalių marksistinių pažiūrų jidišistai (folkistai) aktyviai veikė LKP ir konfrontavo su sionistais. Šių srovių kova buvo svarbiausia žydų komunistų antisionistinio vei-

kimo ir propagandos priežastis. 1938 m. sudaryta LKP CK komisija darbui su žydais (nariai Genrikas Zimanas, Šmerelis Maiminas, Leiba Šausas ir kiti) siekė ne tik išplėsti komunistų įtaką tarp jidišistų, bet ir patraukti į savo pusę sionistus, palenkti juos ir jų organizacijas žydų komunistams, susilpninti ir pakirsti sionistų pozicijas tarp Lietuvos žydų⁶¹. Faktiškai ši komisija ir LKP CK sekretorius Icikas Meskupas 1938–1939 m. suformulavo Lietuvos komunistų partijos poziciją žydų klausimu. LKP neturėjo programos, kaip spręsti žydams aktualias problemas⁶². Vis dėlto buvo pasisakyta prieš antisemitizmo apraiškas Lietuvoje ir sionizmą žydų organizacijose, nubrėžtas kursas skverbtis į sionistines organizacijas ir palenkti jas LKP⁶³. Tokia partijos nuostata, be abejo, imponavo radikalių kairiųjų pažiūrų žydams. Laikydamosi VKP(b) unitarinės ir tautų asimiliavimo politikos, LKP vadovybė, jos komisija darbui su žydais ir partijoje veikę žydai komunistai nekėlė nacionalinės kultūrinės žydų autonomijos reikalavimo (tuo jie skyrėsi nuo Bundo ir kitų jidišistų, kairiųjų sionistų organizacijų). Kova tarp LKP ir Bundo bei tos pačios jidišistų (antisionistų) orientacijos žydų komunistų ir bundininkų dėl įtakos žydų darbininkams vyko per visą jų veiklos tarpukario Lietuvoje laikotarpį. Kadangi politiškai Bundas nesiekė suartėti su SSRS, jo nariai 1939–1940 m. nesišliejo prie LKP. Buvo tik pavienių bundininkų stojimo į LKP atvejų, kuriuos nulėmė darbininkų judėjimo Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje tradicijos, bet ne politinė jų orientacija į SSRS ar bolševizmą⁶⁴. Kita vertus, įnirtinga komunistų kova su Bundu faktiškai užkirto jiems kelią į LKP. Todėl, pavyzdžiui, Kauno miesto organizacijoje 1939 m. pabaigoje buvo tik vienas komunistas bundininkas⁶⁵. Be to, Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, Bundo veikla Lietuvoje nusilpo⁶⁶.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje radikalių kairiųjų pažiūrų žydų telkiamasi į LKP skatino ir iš dalies pakitusi Lietuvos visuomenės

politinė orientacija. Šiuo metu padidėjus visuomenės nepasitenkinimui autoritariniu režimu, sustiprėjo opozicinės nuotaikos ir kai kurios Lietuvos kairiosios srovės bei inteligentija palaikė suartėjimą su Lietuvos komunistų partija. Panašūs procesai vyko ir tarp žydų jidišistų⁶⁷. Netgi kai kurie sionistų organizacijų aktyvistai ėmė šlietis prie LKP⁶⁸.

Politinę žydų orientaciją į SSRS lėmė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. Nacionalistų doktrina kėlė pavojų žydų tautos išlikimui. Padidėjus Vokietijos agresijos prieš Lietuvą pavojui, daugelis žydų, pirmiausia kairieji sluoksniai, į SSRS žiūrėjo kaip į vienintelę galimybę išvengti Vokietijos okupacijos ir žydų genocido. Todėl jie orientavosi į SSRS ir jos interesus, palaikė jos užsienio politiką, taip pat 1939 m. spalio 10 d. SSRS–Lietuvos sutartį ir Raudonosios armijos įvedimą į Lietuvą. Tai buvo viena iš svarbesnių priežasčių, dėl kurios žydai aktyviai stėjo į LKP 1939 m.–1940 m. pirmoje pusėje.

Nors Lietuvos komunistų partijoje žydai sudarė 30 proc. narių, tačiau jų įtaka buvo kur kas didesnė. Daugelis LKP lėšomis išlaikomų komunistų (LKP CK instruktorių, ryšininkų, konspiracinių butų šeimininkų) buvo žydų tautybės darbininkai ir amatininkai. Žydų prekybininkai, verslininkai ir amatininkai rėmė LKP ir MOPR'ą pinigais. Tarp MOPR'o aktyvistų buvo 60 proc. žydų⁶⁹. Daug žydų buvo tarp komunistų inteligentų, todėl jie turėjo tradiciškai stiprias pozicijas tarp komunistinės spaudos leidėjų, agitatorių ir propagandininkų, partinio švietimo sistemoje. Jie darė didelę įtaką partijos organizaciniam ir ideologiniam darbui⁷⁰. Stiprias žydų pozicijas LKP ir jos vadovybėje, išskirtinį LKP dėmesį žydų etninės grupės interesams rodo ir pats komisijos darbas su žydais įsteigimo faktas.

Lietuvos Respublikos tautinė politika buvo civilizuota, Lietuvoje niekada nebuvo masinio antisemitizmo. Tai lėmė ir šimtametės lietuvių nacionalinės tradicijos, jų tolerancija ki-

toms tautoms, religijoms ir kultūroms. Antisemitines nuotaikas mėgino kurstyti tik kai kurios politinės jėgos. Tokias nuotaikas Kaune kurstė ir LKP Kauno miesto organizacijos, kurios daugumą sudarė žydai, vieši antivalstybiniai veiksmai 1939 m. Jų padažnėjo pasirašius SSRS–Lietuvos sutartį ir dislokavus SSRS kariuomenę Lietuvoje. Atviras prosovietinis Kauno komunistų veikimas darė visuomenei slogų įspūdį ir skatino antisemitizmą⁷¹. Pažymėtina, kad kitose Lietuvos vietovėse komunistai neveikė taip atvirai kaip Kaune, o jų organizacijose žydai nesudarė daugumos.

Žydai komunistai sudarė mažą Lietuvos žydų dalį, neatspindėjo jų daugumos pažiūrų ir neišreiškė jų siekių⁷². Jų įtaka žydų bendruomenei buvo palyginti menka. Dauguma žydų telkėsi į gausias ir įtakingas sionistų bei folkistų politines organizacijas, kurios laikėsi antikomunistinių nuostatų. Nepaisant to, kai kurios Lietuvos Respublikos žinybos ir politinės jėgos formavo nuostatą, kad žydų tauta linkusi priimti bolševizmo ideologiją ir šlietis prie nelegalios komunistų partijos⁷³. Nors Lietuvos visuomenė niekada netapatino žydų komunistų su visa žydų tauta, tačiau tokie tendencingi, lietuvių ir žydų tautas kiršinantys teiginiai kurstė labiausiai nuskurdusių ir neišsilavinusių sluoksnių antisemitines aistras.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir SSRS įvedus į Lietuvą kariuomenę, komunistiniam judėjimui susiklostė palankesnės sąlygos. SSRS kariuomenės dislokavimas sukėlė naują LKP veiklos suaktyvėjimo ir jos gretų augimo tendenciją. Komunistų veikla iš pradžių pagyvėjo Kauno mieste ir apskrityje, vėliau Alytaus, Seinų, Rokiškio, Zarasų ir kitose apskrityse, kur buvo dislokuoti SSRS kariniai daliniai ar Lietuvos teritorija ribojosi su SSRS. Čia į komunistų partiją ėmė grįžti iš jos 1937 m.–1939 m. pirmoje pusėje pasitraukę nariai ir stėjo nauji. Beveik pusė LKP gretas 1939 m. papildžiusių 224 asmenų į partiją įstojo tų metų pabaigoje, o Kauno miesto organi-

zacija visi 25 komunistai, papildę organizacijos gretas 1939 m., įstojo į ją lapkričio–gruodžio mėn.⁷⁴ Aktyviausiai į LKP stota Alytaus

(48 asmenys, beveik visi įstojo 1939 m. rudenį), Rokiškio (43), Kėdainių (19), Zarasų (12) ir Raseinių (10) apskrityse (žr. lentelę Nr. 1).

Lentelė Nr. 1

Pagrindinės LKP* augimas 1939–1940 m. ir jos tautinė sudėtis 1940 m. birželio mėn.
(pagal LKP miestų ir apskričių komitetų 1940 m. liepos–rugpjūčio mėn. dokumentaciją⁷⁵)

Miesto, apskrities partinė organizacija	Iš viso 1940 m. birželio mėn.	Įstojo 1939 m.	Įstojo 1940 m. sausio–birželio mėn.	Lietuviai	Rusai	Žydai	Kiti
Kauno m.	237	25	23	51	18	168	–
Šiaulių m.	5	–	–	3	1	1	–
Alytaus aps.	127	48	18	115	3	9	–
Biržų aps.	44	4	–	30	2	12	–
Kauno aps.	22	2	3	6	3	13	–
Kėdainių aps.	63	19	1	30	15	18	–
Kretingos aps.	47	5	1	41	4	2	–
Marijampolės aps.	34	5	–	23	–	11	–
Mažeikių aps.	58	3	–	56	–	2	–
Panevėžio aps.	58	4	–	42	5	11	–
Raseinių aps.	33	10	–	17	6	10	–
Rokiškio aps.	124	43	8	32	62	29	1
Seinų aps.	11	1	–	8	–	3	–
Šakių aps.	37	5	–	35	–	2	–
Šiaulių aps.	49	4	–	20	11	18	–
Tauragės aps.	10	3	1	4	–	6	–
Telšių aps.	31	7	1	24	–	6	1
Trakų aps.	49	6	–	30	11	5	3
Ukmergės aps.	31	8	1	17	2	12	–
Utenos aps.	34	2	4	21	2	11	–
Vilkaviškio aps.	65	8	2	50	–	14	1
Zarasų aps.	79	12	1	24	35	19	1
Iš viso	1248	224	64	679	180	382	7
LKP CK	13			8	–	4	1
Iš viso	1261	224	64	687	180	386	8

*Žinios apie 2 miestų ir 20 apskričių partinių organizacijų sudėtį. Neišsamus Kauno apskrities komunistų sąrašas. Sąrašuose nėra didesnės dalies kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose įkalintų ir 1940 m. birželio mėn. iš jų paleistų komunistų.

SSRS kariuomenės įvedimas sustiprino tautinių mažumų varguomenės prokomunistinę orientaciją ir paskatino ją šlietis prie komunistų partijos. Visi 1939 m. spalio–gruodžio mėn. Kauno mieste ir pusė Kauno apskrityje į LKP įstojusiųjų buvo žydų tautybės asmenys. SSRS kariuomenės įvedimas taip pat pakurstė prorusišką nuotaiką Rokiškio, Zarasų, Kauno ir ki-

tose apskrityse. Beveik visi 43 LKP gretas 1939 m. Rokiškio apskrityje papildę asmenys įstojo į partiją 1939 m. rudenį, dauguma jų buvo rusai⁷⁶. Rusų komunistų skaičius taip pat padidėjo Kauno apskrities organizacijoje⁷⁷. Tarp kai kurių Kauno apskrities Jonavos valsčiaus komunistų, pirmiausia Jonavoje ir Gaižiūnuose dirbusių rusų darbininkų, sustiprėjo

antisemitinės nuotaikos. Siekdami įsigalėti partinėse organizacijose, jie ėmė stumti iš kuopelių žydus, kurie po 1931 m. LKP valymo turėjo palyginti nedideles pozicijas⁷⁸. Rusų antisemitizmą skatino SSRS–Vokietijos sutartis ir ketvirtajame dešimtmetyje VKP(b) vykdyta žydų išstūmimo iš partijos politika. Tai lėmė ir neproporcingai didelis žydų atstovavimas LKP, kurį kai kurie komunistai rusai suvokė kaip žydų įsigalėjimą.

Pagyvėjus LKP veiklai, nutarta atnaujinti po Zigmo Angariečio suėmimo 1938 m. kovo mėn. nutrūkusius ryšius su Kominternu ir sureguliuoti santykius su VKP(b). 1939 m. lapkričio mėn. CK sekretorius I. Meskupas važiuojo į Maskvą pateikti LKP veiklos ataskaitą, atnaujinti ryšių ir išsirūpinti lėšų⁷⁹. LKP CK ataskaitoje jis nurodė, kad 1939 m. pabaigoje partijoje buvo apie 1000 narių⁸⁰. Norėdama gauti Kominterno pritarimą savo politinei linijai, LKP stengėsi rodyti organizacinės veiklos pagyvėjimą ir didesnę narių skaičių. Po Z. Angariečio suėmimo patyrusi organizacinę krizę ir dar neatsigavusi, ji nenorėjo rizikuoti suteikti kokią nors dingstį apkaltinti ją dėl komunistų bėgimo iš partijos. Dėl to LKP vadovybė buvo suinteresuota mažinti narių nubyrėjimą. Norėdama išsirūpinti daugiau lėšų ji stengėsi parodyti, kad partija yra gausi. Dėl šių aplinkybių LKP vadovai galėjo padidinti narių skaičių, bet jokių būdu jo nemažinti. Tačiau būtina atsižvelgti ir į tai, kad dėl teroro atmosferos VKP(b) ir Kominterne mažai tikėtina, jog LKP vadovybė būtų išdrįsusi klastoti tokius duomenis. Kadangi I. Meskupo ataskaitoje buvo pateiktos žinios apie LKP, kurias jis turėjo išvykdamas į Maskvą 1939 m. lapkričio mėn., čia nėra duomenų apie LKP 1939 m. lapkričio–gruodžio mėn. papildžiusius asmenis. Jų buvo daugiau negu 100 komunistų. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad dėl nestabilių ryšių tarp LKP vadovybės ir apskričių organizacijų LKP CK ne visada žinojo tikslią LKP sudėtį. Todėl Kominternui buvo pateiktas apytikris LKP narių skai-

čius („apie 1000“). Šie duomenys artimi istoriko L. Truskos pagal Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento žinias paskelbtam 1939 m. pabaigoje laisvėje veikusių 1120 komunistų skaičiui⁸¹, taip pat pagal LKP miestų ir apskričių komitetų dokumentaciją apskaičiuotam laisvėje veikusių 1184 LKP narių skaičiui (be 14 LKP CK narių)⁸² (žr. lentelę Nr. 1). Sugretinę įvairiuose šaltiniuose nurodytus duomenis galime teigti, kad 1939 m. lapkričio mėn. laisvėje veikė maždaug 1000, o 1939 m. pabaigoje – 1120 komunistų. Kokybines šių komunistų sudėtį atskleidžia LKP miestų ir apskričių komitetų dokumentų kompleksas⁸³. Pagal jį, 1939 m. pabaigoje LKP buvo 48 proc. darbininkų, 24 proc. valstiečių, 24 proc. amatininkų ir prekybininkų (beveik visi – žydų tautybės) ir 4 proc. tarnautojų. Lietuviai sudarė 54 proc., žydai – 31 proc., rusai ir kitų tautybių komunistai – 15 proc.

Kominternui patvirtinus LKP politinę liniją ir skyrus jai lėšų, komunistų partija galėjo išplėsti savo organizacinę veiklą. 1940 m. sausio–balandžio mėn. (iki I. Meskupo grįžimo iš Maskvos) LKP beveik neaugo, tačiau nuo gegužės mėn. jos narių skaičius ėmė didėti. Beveik visi 1940 m. sausio–birželio mėn. pirmoje pusėje LKP gretas papildę asmenys į partiją įstojo gegužės–birželio mėn. (iki birželio 15 d.), o daugiau negu pusė įstojusiųjų (Kaune – visi 23) buvo žydai (žr. lentelę Nr. 1). Dėl aktyvaus žydų stojimo beveik nepakito jų skaičius LKP (išskyrus Kauno miesto organizaciją, ten jų padaugėjo iki 70,88 proc.). Tačiau 1940 m. sausio mėn.–birželio 15 d. į LKP įstojusių 64 asmenų grupėje žydai sudarė beveik 52 proc. Pogrindinės LKP narių skaičiaus didėjimą 1940 m. gegužės–birželio mėn. lėmė iš dalies pakitusi Lietuvos visuomenės politinė orientacija, sustiprėjusios opozicinės nuotaikos, kai kurių kairiųjų srovių suartėjimas su LKP. Miestų ir kaimų varguomenės telkiamasi į komunistų partiją skatino SSRS kariuomenės dislokavimas Lietuvoje. Neatmestinas ir akty-

vus komunistinės propagandos poveikis Lietuvos visuomenei: tuo metu kai kurios komunistinės idėjos buvo populiarios tarp įvairių socialinių sluoksnių.

Dėl patikimų, išsamių ir apibendrintų duomenų stokos sunku nustatyti tikslią pagrindinės LKP kiekybinę ir kokybinę sudėtį SSRS okupacijos 1940 m. birželio 15 d. išvakarėse. Kadangi pirminiai šaltiniai prieštaringi, juos būtina aptarti.

Pirmoji šaltinių grupė – LKP miestų ir apskričių komitetų dokumentų kompleksas⁸⁴. Šie dokumentai, pirmiausia komunistų registravimo sąrašai, sudaryti dar neprasidėjus pagrindinės LKP narių skaičiaus didinimui, todėl juose nėra fiktyvių komunistų. Sąrašai tiksliau atspindi konkrečios apskrities partinės organizacijos sudėtį, nes tuo metu komunistai dar masiškai nekeitė savo gyvenamosios vietos. Kadangi dar nebuvo pradėtas socialinis ir politinis partijos valymas, komunistai neslėpė savo socialinės kilmės, padėties, užsiėmimo bei priklausymo Lietuvos Respublikos partijoms ir organizacijoms. Dėl to šie duomenys tikslesni už pateiktuosius vėliau, kai komunistai visa tai jau mėgino slėpti. Sąrašų trūkumas tas, kad jie neišsamūs. Į Kauno miesto organizacijos sąrašus tradiciškai neįrašyta pagrindinės LKP CK vadovybė (1940 m. birželio mėn. – 13 CK narių)⁸⁵. Kauno apskrities komunistų sąraše nėra net 96 komunistų (47 lietuvių, 47 rusų, 2 žydų), informacija apie juos buvo pateikta tik spalio mėn. Dėl antisemitinių tendencijų Kauno apskrities Jonavos valsčiaus partinėje organizacijoje į šio valsčiaus sąrašą nepateko dalis žydų komunistų⁸⁶. Be to, komunistų sąrašuose neįrašyti beveik 200 kalėjusių komunistų⁸⁷. Nepaisant šių trūkumų, aptarti dokumentai gana tiksliai atspindi laisvėje veikusių pagrindinės LKP narių sudėtį, išskyrus Kauno apskrities organizaciją. Pagal šiuos dokumentus, LKP miestų ir apskričių komitetai 1940 m. liepos mėn. suregistravo 1248 komunistus pagrindininkus, ta-

čiau neįskaičiavo 13 LKP CK narių ir įkalintų komunistų. Iš 1248 asmenų 224 įstojo į LKP 1939 m. ir 64 – 1940 m. pirmoje pusėje. Pagal socialinę padėtį darbininkų buvo 48 proc., valstiečių – 24 proc., tarnautojų – 4 proc., amatininkų ir prekybininkų – 24 proc. Pagal tautybę lietuvių buvo 679 (54,4 proc.), rusų – 180 (14,42 proc.), žydų – 382 (30,6 proc.), kitų – 7 (0,5 proc.). Kauno miesto organizacijoje 70,88 proc. komunistų sudarė žydai. Pagrindinėje LKP moterų buvo 10 proc., vyrų – 90 proc. Tarp komunistų buvo 80 iš LKP pašalintų arba pasitraukusių, bet 1940 m. birželio mėn. grįžusių asmenų. 1940 m. pradžioje LKP CK sudarė 14, 1940 m. birželio mėn. – 13 žmonių⁸⁸. Tarp LKP CK narių 9 buvo lietuviai, 4 žydai, 1 latvis. Visi 13 LKP rajonų komitetų sekretorių buvo lietuviai. Tarp LKP CK instruktorių maždaug pusė buvo lietuviai ir tiek pat – žydai⁸⁹.

Kita dokumentų grupė – 1940 m. spalio mėn. LKP(b) miestų ir apskričių organizacijų komunistų sąrašai⁹⁰. Į juos surašyti visi 1940 m. vasarą registruoti, iš kalėjimų ir stovyklų paleisti, ketvirtajame dešimtmetyje iš LKP pasitraukę komunistai. Svarbiausias sąrašų trūkumas tas, kad juose atsispindi tendencija didinti LKP, ypač pagrindinės, narių skaičių, todėl čia yra daug fiktyvių komunistų. Tuo metu komunistai dažnai keitė gyvenamąją vietą, dalis jų pagrindžio laikotarpiu veikė visai kitose vietovėse. Sąrašai buvo sudaryti partijos valymo išvakarėse, po to, kai 1940 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. buvo apribotas amatininkų, prekybininkų ir verslininkų priėmimas į partiją. Norėdami lengviau patekti į partiją, kai kurie asmenys jau sąmoningai iškreipė savo anketinius duomenis: „suproletarino“ socialinę padėtį, nuslėpė priklausymą Lietuvos Respublikos partijoms ir organizacijoms. Kai kurios apskritys sudarė kelis sąrašų variantus. Antai Rokiškio apskrities komitetas pateikė du skirtingus to paties laikotarpio sąrašus⁹¹. Kauno apskrities komunistų

sąrašas labai netikslus, tik orientacinis, jame įrašyta nemažai fiktyvių komunistų⁹². Dėl tuo metu atsiradusios tendencijos nuslėpti ir išbraukti iš sąrašų amatininkus, prekybininkus ir kitus, anot komunistų, „smulkiaburžuazinius“, daugiausia žydų tautybės komunistus Kauno, Rokiškio, Zarasų ir kitų apskričių sąrašuose neįrašyti kai kurie žydų tautybės pagrindininkai. Tačiau juose daug fiktyvių rusų tautybės komunistų, ypač Rokiškio apskrityje⁹³. Pagal šiuos 1940 m. spalio mėn. sudarytus komunistų sąrašus suskaičiuojame 1593 pagrindinės LKP narius, iš jų 52 proc. darbininkų, 24 proc. valstiečių, 4 proc. tarnautojų, 2 proc. amatininkų ir prekybininkų. Moterys sudarė 10 proc., vyrai – 90 proc. Tarp komunistų pagrindininkų 61,33 proc. buvo lietuvių, 15,0 proc. rusų, 23,54 proc. žydų ir 0,12 proc. kitų tautybių asmenų. Čia įrašyti 160 iš LKP ketvirtajame dešimtmetyje pasitraukę ar iš jos pašalinti, bet 1940 m. vasarą grįžę komunistai. Pagal šiuos sąrašus LKP(b) CK organizacinis instruktorių skyrius suskaičiavo 1507 pagrindinės LKP narius⁹⁴. 86 asmenų skirtumas susidarė dėl elementarių aritmetinių klaidų LKP(b) CK suvestinėje ir dėl to, kad kai kuriuos komunistus, kurie nenurodė tikslaus buvimo pagrindinėje LKP stažo, minėtas skyrius laikė fiktyviais pagrindininkais, norėjusiais „paankstinti“ partinį stažą, ir priskyrė juos po 1940 m. birželio 15 d. į LKP įstojušių asmenų grupei.

LKP centro, miestų ir apskričių komitetų posėdžių protokoluose esanti informacija apie pagrindinės LKP narius iš esmės sutampa su ta, kuri yra komunistų sąrašuose bei miestų ir apskričių komitetų dokumentų komplekse. Antai pagal LKP(b) CK biuro 1940 m. lapkričio–1941 m. gegužės mėn. posėdžių, svarstymų VKP(b) bilietų išdavimą, protokolus, partinius bilietus gavo 1378, o po apeliacijų svarstymo birželio mėn. – 1390 pagrindinės LKP narių⁹⁵. Tarp jų 50 faktiškai įstojo į LKP 1940 m. vasarą, tačiau sugebėjo „paankstin-

ti“ partinį stažą (gauti rekomendacijas, patvirtinančias jų ryšius su pagrindininkais bei paramą jiems) ir įforminti narystę nelegalioje LKP. Partijos valymo metu iš LKP dėl įvairių priežasčių buvo pašalinta 312 (po apeliacijų svarstymo – 300) pagrindininkų bei 82 fiktyvūs nelegalios komunistų partijos nariais pasivadinę asmenys. LKP(b) CK biuro posėdžių protokoluose yra informacijos apie 1597 nelegalios LKP narius ir 93 iš LKP ketvirtajame dešimtmetyje pašalintus ar iš jos pasitraukusius, bet 1940 m. birželio pabaigoje–rugsėjo mėn. grįžusius komunistus (iš viso – 1690 žmonių).

Aptarti dokumentų kompleksai turi vieną esminį trūkumą – juose neužfiksuoti komunistai, kurie, pasipiktinę Lietuvos okupacija, patys pasitraukė iš Lietuvos komunistų partijos. Jie nesiregistravo LKP miestų ir apskričių komitetuose ir 1940 m. nesikreipė dėl bilietų išdavimo. Turbūt tokių buvo nedaug.

Apibendrinus duomenis galima teigti, kad 1940 m. birželio mėn. laisvėje veikė 1248 komunistai pagrindininkai. Įskaitant LKP vadovybę partijoje buvo 1261 narys. Pagal socialinę padėtį 48 proc. sudarė darbininkai, 24 proc. – valstiečiai, 24 proc. – prekybininkai ir amatininkai, 4 proc. – tarnautojai. Moterys sudarė 10 proc., vyrai – 90 proc. komunistų. Lietuvių buvo 54,4 proc., žydų – 30,6 proc., rusų – 14,2 proc. ir kitų tautybių – 0,7 proc. Dauguma komunistų (81,89 proc.) turėjo pagrindinės veiklos stažą iki 1939 m. Iš viso pagrindinėje LKP, įskaičiuojant laisvėje buvusius, įkalintus, 1938–1939 m. pasitraukusius, o 1940 m. birželio mėn. į partiją grįžusius komunistus, buvo beveik 1600 narių. Palyginimui pažymėsime, kad Latvijos KP 1940 m. birželio mėn. turėjo 968, o Estijos KP – 150 narių⁹⁶.

Okupacijos išvakarėse LKP buvo negausi, socialine sudėtimi nevienalytė ir daugia-tautė organizacija. Joje buvo neproporcingai daug rusų ir žydų.

LKP SUDĖTIS

1940 m. BIRŽELIO–RUGSĖJO mėn.

SSRS okupavus Lietuvą, 1940 m. birželio 25 d. LKP buvo legalizuota ir tapo pagrindine marionetine okupacinio režimo atrama Lietuvoje. Kurį laiką VKP(b) laikė Lietuvos komunistų partiją atokiau nuo SSRS aneksinių veiksmų Lietuvoje, neleido kištis į politinius įvykius ir per Kominterną tramdė jos akcijas⁹⁷. Tokią VKP(b) vadovybės poziciją nulėmė SSRS kariniai strateginiai planai (pirmiausia reikėjo sukurti į vakarus nustumtą SSRS pasienio liniją Pabaltijyje) ir Lietuvos inkorporavimo į SSRS mechanizmas⁹⁸. Siekdama įtraukti Lietuvos vyriausybę į šių planų įgyvendinimą, VKP(b) nebuvo suinteresuota, kad LKP savo veiksmais sukomplikuotų padėtį ir sukeltų visuomenės pasipriešinimą. Todėl ypatingus SSRS įgaliojimus turėjęs Vladimiras Dekanozovas vos atvykęs į Kauną sutelkė savo rankose vadovavimą Lietuvos komunistų partijai, kad galėtų kontroliuoti ir norima linkme nukreipti jos veiksmus⁹⁹. 1940 m. birželio 15–25 d. SSRS naudojo LKP kaip įrankį politinei dezinformacijai ir klastingoms politinėms insinuacijoms, susijusioms su aneksijos mechanizmu, todėl iki birželio 25 d. neleido jos legalizuoti, liepė laikytis pasyvios pozicijos¹⁰⁰. Lietuvos KP vadovai iš pradžių net nesuvokė, kodėl varžoma LKP, kurios aktyvas entuziastingai siekė rengti pritarimo okupacijai akcijas ir reikalavo kuo greičiau daryti pertvarkymus.

Marionetinės komunistų organizacijos vidaus gyvenimas buvo pertvarkomas tais pačiais bolševikų partijos organizaciniais ir idėjiniais pagrindais, atsižvelgus į pakitusią istorinę situaciją. LKP buvo iškeltas uždavinys įdiegti Lietuvoje socializmo modelį ir totalitarinį režimą, išspręsti „pereinamojo laikotarpio iš kapitalizmo į socializmą“ uždavinius, užtikrinti viską apimančią visuomenės gyvenimo kontrolę. LKP reikėjo sparčiai išplėsti partiją, kad komunistai per trumpą laiką paimtų į savo rankas

visus valdžios ir valdymo svertus („komandinės aukštumas“), išstumtų iš valdžios okupaciniam režimui priešiškas politines jėgas ir nuslopintų pasipriešinimą okupacijai. LKP turėjo būti tikra, kad plėsdamasi ji pasipildys socialiniu, politiniu ir ideologiniu atžvilgiais patikimais žmonėmis, kurie laikysis VKP(b) politinės linijos ir bolševizmo doktrinų. Todėl jai buvo ypač svarbu reguliuoti savo sudėtį ir valdyti jos kaitos procesus.

Aneksijos mechanizmo aplinkybės nulėmė, kad 1940 m. birželio pabaigoje–liepos pradžioje VKP(b) ir LKP CK beveik nekontroliavo LKP sudėtis. VKP(b) rūpėjo, kad sklandžiai veiktų politinis Lietuvos aneksijos mechanizmas, todėl ji per daug nekreipė dėmesio į LKP vidaus gyvenimą, kol čia neatsirado, jos pozicijai, neigiamų tendencijų. Iš pagrindžio išėjusi LKP tuo metu siekė greičiau išplėsti savo gretas, norėdama parodyti SSRS ir VKP(b) vadovams, kurie nepasitikėjo marionetine organizacija ir skeptiškai vertino jos įtaką, kad LKP yra gausi ir stipri partija.

1940 m. birželio mėn. LKP miestų ir apskričių komitetuose buvo tik registruojami pagrindinės LKP nariai ir norintys įstoti į ją asmenys. Liepos mėn. atnaujintas priėmimas iki rugpjūčio mėn. vyko labai sparčiai, supaprastinus jo sąlygas (nereikalauta kandidatinio stažo, užteko bent vienos rekomendacijos)¹⁰¹. Daugelyje miestų ir apskričių organizacijų šis procesas buvo nekontroliuojamas ir nevaldomas, be jokios socialinės, politinės ir ideologinės stojančiųjų atrankos, nesilaikant individualaus priėmimo į partiją principo¹⁰². Antai Rokiškio apskrityje komunistais užsiregistravo ištisos šeimos ir giminės, Biržų apskrityje kolektyviai stojo visi kuopelių nariai¹⁰³. Dėl tokio nekontroliuojamo antplūdžio LKP narių skaičius birželio–liepos mėn. padidėjo beveik tris kartus: nuo 1261 okupacijos išvakarėse iki 3629 liepos pabaigoje¹⁰⁴ (žr. lenteles Nr. 1 ir 2). Partinių bilietai išdavimo kampanijos išvakarėse 1940 m. spalio mėn. LKP buvo jau 5365 komunistai (žr. lentelę

Nr. 2)¹⁰⁵. Pažymėtina, kad LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus 1940 m. gruodžio mėn. suvestinėje „Apie bylų dėl partinių dokumentų išdavimo peržiūrėjimo Lietuvos KP(b) CK rezultatus“ nurodytas 5388 komunistų skaičius¹⁰⁶ yra netikslus dėl aritmetinės klaidos. Nuo 1940 m. birželio iki spalio mėn. Lietuvos komunistų partija išaugo 4,25 karto.

Lentelė Nr. 2¹⁰⁷

LKP narių skaičiaus didėjimas 1940 m. liepos mėn.–1941 m. sausio 1 d.

Miesto, apskrities partinė organizacija	1940 m. liepa	1940 m. spalio	1941 m. sausio 1 d.
Vilniaus m.	21	47	51
Kauno m.	330	911	376
Šiaulių m.	48		101
Alytaus aps.	199	229	190
Biržų aps.	222	424	149
Kauno aps.	140	294	159
Kėdainių aps.	132	144	84
Kretingos aps.	151	131	70
Marijampolės aps.	177	191	46
Mažeikių aps.	212	215	161
Panevėžio aps.	290	429	152
Raseinių aps.	212	218	83
Rokiškio aps.	300	355	159
Seinų aps.	30	61	18
Šakių aps.	193	200	113
Šiaulių aps.	263	680*	120
Švenčionių aps.	–	4	26
Švenčionių aps.	–	–	141
Tauragės aps.	223	200	62
Telšių aps.	166	101	97
Trakų aps.	75	20	45
Ukmergės aps.	31	177	40
Utenos aps.	73	72	76
Vilkaviškio aps.	61	176	77
Vilniaus aps.	34	6	18
Zarasų aps.	80	80	39
Iš viso	3629	5365	2653

* Kartu su Šiaulių miesto organizacija.

Dėl politinės konjunktūros, karjeros, noro išgyventi okupacinio režimo sąlygomis į komunistų partiją plūstelėjo įvairių socialinių sluoksnių ir tautybių asmenys. Didesnė jų dalis sąmoningai pasirinko kolaboravimo ar prisitaikymo kelią, dalis stojo į LKP aplinkybių verčiami. 1940 m. liepos mėn. pareiškimus priimti į komunistų partiją parašė Justo Paleckio vyriausybės ministrai Povilas Pakarklis, Moisejus Koganas, Matas Mickis, Lietuvos kariuomenės vadas generolas Vincas Vitkauskas¹⁰⁸, kiti toli gražu ne komunistinės orientacijos as-

menys. Visus juos 1940 m. liepos mėn. LKP CK sekretoriatas priėmė į partiją. Politinė šių žmonių tapimo komunistais reikšmė nustelbė jų kilmę, darbą ir politinę veiklą Lietuvos Respublikoje, nors tai kitiems asmenims būtų buvę kliūtimi įstoti į LKP. 1940 m. rugpjūčio 17 d. LKP CK priėmė į komunistų partiją ir J. Paleckį¹⁰⁹. Turbūt norėdamas išvengti kaltinimų dėl ideologinio „svyravimo“ ir politinės veiklos Lietuvos Respublikoje, jis pareiškime „paaiškino“ savo politinę evoliuciją. Nekomunistinės orientacijos visuomenės veikėjų stojimas

į valdančiąją okupacinio režimo partiją nebuvo pavienis reiškiny. Tai rodė, kad dalis Lietuvos visuomenės nesuvokė realios padėties, pasirinko prisitaikymo ir kolaboravimo kelią. Neatmestinas ir aktyvios komunistinės propagandos poveikis visuomenei, nes tuo metu kai kurios komunizmo idėjos buvo populiarios ne tik Lietuvoje.

Padidėjus LKP narių skaičiui, pasikeitė jos kokybinė sudėtis. Joje sumažėjo komunistų pagrindininkų, turinčių partinį stažą iki 1939 m. rudens (SSRS kariuomenės įvedimo į Lietuvą): jų sumažėjo nuo 81,8 proc. birželio mėn. iki 19 proc. spalio mėn. Į LKP plūstelėjo įvairių „neproletarinių“ sluoksnių atstovai. Pirmiausia į pakitusią politinę situaciją reagavo žydų tautybės tarnautojai, prekybininkai, amatininkai ir varguomenė. Jie pirmieji įsirašė į komunistų sąrašus ir padavė pareiškimus įstoti į LKP. Pagrindinės LKP nariai, išskyrus visų lygių vadovus, net ir legalizavus partiją neskubėjo registruotis, o kitų Lietuvos visuomenės sluoksnių, ypač lietuvių tautybės, asmenys dar masiškai nestojo į LKP, lūkuriavo, stebėjo įvykius. Todėl liepos pirmoje pusėje komunistų sąrašuose vyravo žydų tautybės amatininkai, prekybininkai ir varguomenė. Tų pačių sluoksnių atstovų daugiausia buvo ir tarp stojančiųjų į LKP. 70 proc. prašymus priimti į LKP parašiusių žmonių Kauno apskrityje, 40–50 proc. Utenos, Seinų, Vilniaus, Zarasų ir kitose apskrityse sudarė žydų tautybės amatininkai, prekybininkai ir varguomenė¹¹⁰. Kartu atsirado stichiško partinių organizacijų steigimo tendencija¹¹¹, kai komunistais pasiskelbė asmenys savo iniciatyva steigė kuopeles ir savo nuožiūra priiminėjo naujus narius. Tai ypač išryškėjo Kauno mieste¹¹², ten daugelį tokių kuopelių įsteigė žydų amatininkai ir varguomenė. Dėl šių aplinkybių LKP ėmė daugėti nedarbininkiškų sluoksnių ir žydų tautybės komunistų. 1940 m. liepos mėn. amatininkų ir prekybininkų padaugėjo nuo 24 proc. (birželio mėn.) iki 25 proc., o žydų tautybės komunistų – nuo 30,6 proc.

(birželio mėn.) iki 36 proc. Gausiausioje ir politiškai svarbiausioje Kauno miesto organizacijoje žydų tautybės komunistų skaičius padidėjo nuo 70,88 proc. birželio mėn. iki 76 proc. liepos mėn. Liepos mėn. antroje pusėje pradėjus aktyviau registruotis pagrindinės LKP nariams, ši tendencija stabilizavosi, tačiau tai sukėlė nerimą VKP(b) ir LKP vadovams. Tarnautojų, amatininkų, prekybininkų ir kitų sluoksnių antplūdį bolševikai visada traktavo kaip „smulkiaburžuazinę stichiją“, laikė ją socialinio ir ideologinio nestabilumo partijoje priežastimi ir šaltiniu. Žydų vyravimas tarp stojančiųjų į partiją taip pat komplikavo Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą mechanizmą, griovė komunistų propagandos mitą, kad Lietuvos politinę raidą lemia lietuvių tauta, sudarė realų pagrindą visuomenei traktuoti LKP kaip nelietuvišką, lietuvių tautai svetimą organizaciją. Nemaža rūpesčių LKP vadovybei kėlė ir beveik nevaldomas žydų komunistų bei okupacijai pritarusių nepartinių entuziazmas. SSRS kariuomenės įvedimą 1939 m. spalio mėn. ir 1940 m. birželio mėn. džiugiai sutikę ir okupacijai pritarę žydų ir rusų sluoksniai buvo aktyvūs liepos mėn. stichinių ir LKP organizuotų prosovietinių mitingų dalyviai¹¹³, jie kėlė radikalius sovietinius šūkius. Toks radikalumas, reikalavimai greičiau vykdyti politinius pertvarkymus prieštaravo VKP(b) direktyvai laikytis Lietuvos komunistų partijai pasyviai, nekelti socialistinių lozungų¹¹⁴, kad neįsprovokuotų visuomenės pasipriešinimo. Masinio LKP plėtimo metu išryškėjo ir kita, VKP(b) ir LKP CK požiūriu, neigiama tendencija: į partiją stojo ideologiškai ir politiškai bolševikams priešiški asmenys, veikę nekomunistinėse Lietuvos Respublikos partijose ir organizacijose. Antai Alytaus apskrityje užsiregistravo 20 Lietuvos šaulių sąjungos, 1 lietuvių tautininkų sąjungos, 18 Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos, 2 Lietuvos socialdemokratų partijos, 1 Bundo, 1 sionistų sąjungos narys¹¹⁵. Kėdainių apskrityje 16 komunistų

priklausė LŠS, 1 – LSDP, 1 – sionistų sąjungai ir t. t.¹¹⁶ Kauno mieste 5 buvo LŠS, 6 – LVLS, 2 – LSDP, 1 – Bundo, 17 – sionistų sąjungos, 6 – Poalei Cion nariai, 1 eseras¹¹⁷. Iš viso iki 1940 m. rugsėjo mėn. LKP miestų ir apskričių komitetuose užsiregistravo 63 LTS, 188 LŠS, 143 LVLS ir LSDP, 56 žydų politinių organizacijų nariai (iš jų 4 Bundo, 18 Poalei Cion, 26 sionistų sąjungos, 8 Beitar), 3 trockininkai¹¹⁸. Lietuvos Respublikos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą specifika lėmė, kad kurį laiką buvo toleruojami kairiųjų partijų – LSDP, LVLS atstovai. Tačiau su buvusiais tautininkų sąjungos ir jai artimų organizacijų nariais komunistai negalėjo taikstyti dėl ideologinių bolševizmo principų, VKP(b) monolitiškumo reikalavimų. Bolševikams suvokus, kad nekontroliuojamas LKP plėtimas gali pakeisti jos socialinę sudėtį, pakirsti „socialinį ir ideologinį stabilumą“, sukomplikuoti Lietuvos inkorporavimo į SSRS procesą ir pakenkti LKP bei sovietų valdžios įvaizdžiui, liepos mėn. buvo sustabdytas nevaldomas žmonių antplūdis į LKP ir atnaujintas individualus priėmimas. Pradėta reguliuoti socialinę, netiesiogiai ir tautinę LKP sudėtį: nauji nariai atrenkami pagal socialinius ir politinius kriterijus, į partiją priimami bolševikinės orientacijos asmenys ir šalinami buvę vadinamųjų „smulkiaburžuazinių“ sluoksnių bei nekomunistinių partijų nariai. Taip pavyko sumažinti amatininkų ir prekybininkų skaičių LKP nuo 25 proc. liepos mėn. iki 21 proc. rugpjūčio pirmoje pusėje¹¹⁹. Kartu sumažėjo ir žydų (nuo 36 proc. liepos mėn. iki 30,6 proc. rugpjūčio mėn. pirmoje pusėje). Tačiau darbininkų ir valstiečių skaičius komunistų partijoje didėjo lėčiau, negu to norėjo VKP(b) ir LKP CK, o vadinamųjų „smulkiaburžuazinių“ sluoksnių atstovų stabilizavosi ir sudarė 20 proc. Partijoje beveik nesumažėjo politiniu ir ideologiniu atžvilgiu bolševikams priešišku asmenų. Kai kuriose organizacijose padėtis beveik nepakito. Pavyzdžiui, Seinų apskrities komitetas pradėjo komunistų valymą:

dėl priklausymo Lietuvos Respublikos partijoms pašalino 9 lietuvius ir 3 žydus, o dėl kilmės ir padėties – 6 žydus ir 2 lietuvius¹²⁰. Atnaujinus priėmimą, bendras komunistų skaičius čia padidėjo nuo 30 iki 51 nario, tačiau amatininkų sluoksnių ir žydų tautybės asmenų liko stabilus – 33,3 proc. Socialinė sudėtis nepagerėjo ir Kauno miesto organizacijoje: liepos–rugpjūčio mėn. 53,7 proc. narių buvo darbininkai, 1,3 proc. – valstiečiai, 4,6 proc. – tarnautojai, 38,29 proc. – amatininkai ir prekybininkai¹²¹. Tiesa, čia šiek tiek sumažėjo žydų: liepos mėn. pabaigoje jie sudarė 66,4 proc. komunistų. Tačiau tai įvyko ne dėl partijos sudėties reguliavimo proceso, bet natūraliai, nes į Kauną iš kitų Lietuvos vietovių suvažiavo LKP aktyvistai lietuviai, kurie įsidarbino įvairiose okupacinio režimo institucijose.

Toks reguliavimo būdas buvo neefektyvus ir dėl to, kad nebuvo apibrėžtos priėmimo į partiją sąlygos. Nemažai LKP komitetų partijos nariais laikė asmenis, padavusius pareiškimus ir užpildžiusius anketas. Biržų, Kretingos, Raseinių, Šakių, Vilkaviškio ir kt. apskrityse priėmimas vyko nesilaikant individualios atrankos principo, kolektyviai¹²². Antai Biržų apskrities komitetas pagal sąrašą 1940 m. rugpjūčio 19 d. priėmė 18, rugpjūčio 21 d. – 136 komunistus¹²³. Stojantieji dažnai nepateikdavo jokių rekomendacijų. Kadangi LKP komitetai netikrino anketinių duomenų, stojantieji ėmė juos slėpti ir iškreipti, kad lengviau patektų į partiją ir išvengtų pašalinimo. Pavyzdžiui, visi 1940 m. liepos–rugpjūčio mėn. Kretingos apskrities komitetui LKP nario anketas užpildę žydų tautybės asmenys neužpildė socialinės padėties skilties ir tik keli iš jų nurodė tėvų užsiėmimą (batsiuvys, siuvėjas ir pan)¹²⁴.

Tuo pat metu VKP(b) ir LKP CK pastebėjo dar vieną jų požiūriu, neigiamą tendenciją: atsirado ir paplito fiktyvus įsirašymas į LKP. Kai kurie komitetai ėmė sudarinėti dvejopus narių sąrašus: „siaurus“ ir „plačius“. Į pirmuosius buvo įrašomi pagrindinės LKP ir ko-

mitetuose liepos–rugpjūčio mėn. priimti nariai, į antruosius – visi komunistais pasiskelbę asmenys. Pavyzdžiui, Mažeikių apskrityje pagal vieną komunistų sąrašą liepos pabaigoje–rugpjūčio pradžioje buvo 58 pagrindinės LKP nariai, o pagal kitą tuo pačiu metu – 138 pagrindininkai¹²⁵.

Dėl LKP sudėties reguliavimo neefektyvumo ir VKP(b) požiūriu neigiamų tendencijų joje VKP(b) CK 1940 m. rugpjūčio mėn. liepė sugriežtinti priėmimo į partiją sąlygas. Buvo nustatytas kandidatinis stažas ir privalomos 2 komunistų rekomendacijos¹²⁶. Nauja priėmimo tvarka įpareigojo partinių organizacijų sekretorius patikrinti stojančiojo socialinę kilmę, padėtį, užsiėmimą, politinę veiklą ir ideologinį patikimumą. Tai sudarė barjerą patekti į partiją, pasak bolševikų, socialiniu ir politiniu atžvilgiu priešiškiems asmenims, praktiškai užkirto kelią į ją tuo metu stojantiems vadiniams „buržuazinės ir smulkiaburžuazinės“ kilmės bei padėties asmenims.

Pradėjus taikyti naują priėmimo tvarką iš karto sulėtėjo LKP augimo tempai. Nuo rugpjūčio iki spalio mėn. LKP papildė 1736 asmenys ir spalio pradžioje joje buvo 5365 nariai. Amatininkų ir prekybininkų priimta mažiau negu 100, pusė jų įstojo Kauno mieste. Pasikeitė ir kokybinė LKP sudėtis. Paskatinus darbininkus ir valstiečius stoti į partiją bei apribojus amatininkų, prekybininkų ir verslininkų priėmimą, pastarųjų sumažėjo nuo 21 proc. rugpjūčio mėn. iki 10 proc. spalio mėn. Kartu sumažėjo ir žydų (nuo 30 proc. iki 16,24 proc.)¹²⁷. Kita vertus, nuo rugpjūčio mėn. ėmęs didėti komunistų tarnautojų skaičius spalio mėn. pasiekė 15 proc. Jo didėjimą nulėmė tai, kad inkorporavus Lietuvą į SSRS ir pradėjus jos sovietizavimą prasidėjo visų lygių ir sričių kadru valymas. Lietuvos Respublikos valdininkai buvo šalinami iš pareigų, o į jų vietą nukreipiami LKP nariai. Vien darbui Vidaus reikalų ministerijoje 1940 m. liepos–rugpjūčio mėn. buvo paskirti 53 Kauno parti-

nės organizacijos nariai (iš jų 66 proc. lietuvių, 26,4 proc. žydų), tarp kurių 46 buvo pagrindininkai¹²⁸. Tam tikrą įtaką turėjo ir tai, kad, siekiant pagerinti sovietų valdžios įvaizdį, į LKP buvo įtraukti J. Paleckio vyriausybės nariai, kairioji inteligentija, žinomi visuomenės veikėjai.

Daugeliui komunistų pradėjus dirbti valstybės įstaigose, iš esmės pasikeitė LKP sudėtis pagal jos narių užsiėmimą. Iki šiol komunistų socialinė padėtis dažniausiai atitiko jų kilmę. Dabar partijoje natūraliai ėmė daugėti komunistų tarnautojų: jų skaičius padidėjo nuo 4 proc. birželio mėn. iki 15 proc. spalio mėn.¹²⁹ Kadangi dauguma šių komunistų buvo kilę iš darbininkų ir valstiečių, nebuvo manoma, kad jų gausėjimas gali sukelti partijos socialinio išsigimimo pavojų. Kita vertus, pagal VKP(b) susiklosčiusią tradiciją tokie valdininkai išlaikydavo savo buvusią socialinę padėtį netgi tapę valstybės įstaigų tarnautojais. Tai leido skelbti, kad komunistų partija yra proletarinė savo pobūdžiu ir darbininkiška savo sudėtimi, taip pat užtušuoti tą faktą, kad ji tampa sovietinės valdininkijos partija. Tik po partijos valymo paaiškėjus, kad LKP dominuoja valdininkai, buvo susirūpinta jos socialiniu stabilumu ir pradėta raginti plėsti darbininkų priėmimą.

Vadovaujantis bolševikų nuostata, vadovybei ir masėms buvo taikomi skirtingi atrankos kriterijai. Pavyzdžiui, stodamas į LKP J. Paleckis pabrėžė, kad jo tėvas „kilęs iš žemaičių bajorų bežemių“, Mečys Gedvilas nurodė, kad jo tėvas buvo „bajorų kilmės“, M. Koganas parašė, kad kilęs iš pramonininkų ir t. t.¹³⁰ Šiems asmenims jų kilmė nebuvo kliūtis įstoti į partiją. Eiliniams partijos nariams taikomų atrankos kriterijų nesilaikyta ir formuojant LKP aparatą.

1940 m. rugsėjo 26 d. buvo sudarytas 7 asmenų LKP CK biuras (5 lietuviai, 1 žydas, 1 baltarusis) ir patvirtinti 4 miestų bei 22 apskričių komitetų etatai¹³¹. 1940 m. liepos pabaigoje tarp 826 miestų, apskričių ir valsčių

komitetų narių 80,75 proc. buvo lietuviai, 11 proc. žydų, 7,62 proc. rusų¹³², o spalio mėn. tarp 615 LKP CK patvirtintų ar pateiktų tvirtinti tų pačių komitetų narių lietuvių buvo jau 71,21 proc., žydų – 17,56 proc., rusų – 11,3 proc.¹³³ Lietuvių sumažėjo dėl to, kad partijos komitetuose padaugėjo kitų tautybių, pirmiausia rusų ir žydų, komunistų. Didesnė dalis rusų buvo iš SSRS į Lietuvą partiniam darbui atsiųsti ir privaloma tvarka į komitetų sudėtį įtraukti asmenys. Jie turėjo kontroliuoti LKP organizacijų veiklą. Daugelyje komitetų raštvedybos, finansų ir kadro padaliniais vadovavo ir juose dirbo žydų ir rusų tautybės asmenys. Netrukus tokia praktika buvo perkelta ir į sovietų valdžios aparatą: daugelio institucijų, žinybų ir organizacijų kadro skyrių viršininkai buvo žydai ir rusai. Susiklosčius tokiai padėčiai, į LKP komitetus besikreipiantys asmenys dažniausiai susidurdavo su jų darbuotojais vietiniais žydais ir iš SSRS atvykusiais rusais. Taip tarp interesantų, o vėliau ir plačiuosiuose gyventojų sluoksniuose ėmė formotis žydiškos sudėties LKP komitetų įvaizdis. Kita vertus, ėmė plisti komunistų partijos ir sovietinių įstaigų kadro vadovų protekcionizmas. Jis sustiprino įvairių tautybių valdininkų tarpusavio konkurenciją, sudarė tam tikrą dirvą tautiniams nesutarimams tarp jų ir kurstė antisemitines sovietinės biurokratijos nuotakas. Vis dėlto tautinės netolerancijos atvejai LKP buvo reti ir juos bandyta šalinti vos prasidėjus konfliktui. Pavyzdžiui, 1940 m. rugsėjo 13 d. Mažeikių miesto turguje kilo buitinis antisemitinis incidentas, į kurį įsikišo vietinės kuopelės sekretorius Bro Chockelis¹³⁴. Jis suėmė antisemitiškai kalbėjusį lietuvi. Toks savavaliavimas išprovokavo vietos gyventojų pasipiktinimą. Miniai pareikalavus, sulaikytąjį teko paleisti. Po kurio laiko B. Chockelis buvo pašalintas iš kuopelės sekretoriaus pareigų, o vėliau net nepripažintas LKP nariu. Pasipiktinęs jis apskundė LKP Centro komitetui Mažeikių apskrities komitetą (pirmasis sekreto-

rius – Alfonsas Kondratas, antrasis sekretorius – Ivanas Frolovas), esą komitetas nereagavo į antisemitinį išpuolį ir susidorojo su juo. LKP CK organizacinio instruktorių skyriaus darbuotojas Juozas Grigalavičius kategoriškai pasmerkė B. Chockelio savavaliavimą ir jo mėginimą išpūsti buitinį konfliktą. Taip buvo užgniaužtas konfliktas tarp žydų, lietuvių ir rusų tautybių komunistų, neleista buitinio incidento perkelti į politinę plotmę ir suvežėti tautinei nesantaikai. Šis atvejis taip pat rodo, kad Mažeikių apskrities gyventojams buvo nesvetimos antisemitinės nuotaikos. Tačiau nei LKP Mažeikių apskrities komiteto lietuvių ir rusų tautybių vadovai, nei Centro komitete dirbę lietuviai komunistai nenorėjo jų kurstyti, koku nors neatsargiu poelgiu išprovokuoti aršesnių antižydiškų vietos gyventojų veiksmų. Jie netoleravo komunistų veiksmų, kurie stiprino antisemitines aistras ir griovė komunistų partijos vadovybės pastangas sukurti patrauklesnį LKP įvaizdį. Tik prasidėjus partijos ir valdininkijos valymui, sustiprėjus komunistų konkurencijai dėl postų padaugėjo konfliktų tarp įvairių tautybių komunistų ir valdininkų.

Jau 1940 m. vasaros pabaigoje paaiškėjo, kad Lietuvoje sunku taikyti naują priėmimo į LKP tvarką. Buvo sudėtinga gauti 2 komunistų rekomendacijas, nes buvo nedaug pagrindinės LKP narių. Daliai jų išvykus į Kauną dirbti vadovaujančiais darbuotojais, vietos organizacijose jų liko dar mažiau. Daugelyje miestų ir apskričių rekomendacijas stojantiesiems į partiją duodavo tie patys asmenys (kuopelių, valsčių organizacijų sekretoriai, apskrities komiteto nariai), kurie dažnai net nepažinojo stojančiųjų. Dėl to daug kur rekomendavimas buvo formalus. Susiklostė praktika, kai komunistai pagrindininkai rekomendavo tik savo tautiečius ar gerai pažįstamus, artimus žmones. Antai Kauno apskrities Jonavos valsčiaus sekretorius Jankelis Magidas rekomendavo į LKP visus šiame valsčiuje stojančius žydų tautybės asmenis, Pažaislio valsčiaus partorgas V. Sla-

vickas – daugiausia lietuvius¹³⁵. Kadangi LKP komitetai nesilaikė direktyvos tikrinti stojančiųjų anketinius duomenis, tai dažnas stojantysis, norėdamas lengviau patekti į partiją, nusiūpdavo savo socialinę padėtį ir veikimą Lietuvos Respublikos organizacijose. Kaip ir anksčiau, buvo pažeidžiamas individualaus priėmimo principas, plito kolektyvinis stojimas.

Vilniaus miesto ir apskrities partinės organizacijos sudėtis atspindėjo pagrindinio komunistinio judėjimo Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte ypatumus. Čia veikė Lenkijos komunistų darbininkų partijos (LKDP) sudedamosios dalies – Vakarų Baltarusijos komunistų partijos (VBKP) Vilniaus apygardos organizacija. 1928 m. joje buvo 105 nariai, iš jų 80 proc. valstiečių, 16 proc. darbininkų, 3 proc. tarnautojų. Baltarusiai sudarė 70 proc., žydai – 13 proc., lenkai ir lietuviai – po 3 proc.¹³⁶ 1938 m. rugpjūčio mėn. Kominterno Vykdomojo komiteto prezidiumui paleidus LKDP ir jos sudedamąją dalį VBKP, nustojo veikti Vilniaus apygardos organizacija. Vilniaus kraštą perdavus Lietuvai, buvę VBKP komunistai ieškojo ryšių su LKP, tačiau ši nepatikliai žiūrėjo į paleistos partijos narius ir pati savarankiškai mėgino organizuoti partijos kuopelės Vilniaus krašte¹³⁷. 1940 m. pirmoje pusėje čia veikė 37 buvę VBKP nariai¹³⁸. Sovietų Sąjungai aneksavus Lietuvą, LKP(b) CK pasiuntė į Vilnių grupę komunistų, daugiausia iš Kauno miesto, kitų Lietuvos vietovių ir atvykusių iš SSRS, organizuoti partinio darbo¹³⁹. Savaime aišku, jie nepažino vietos gyventojų, todėl, norėdami apsidrausti, neteikė jiems rekomendacijų ir taip stabdė miesto bei apskrities organizacijos augimą¹⁴⁰. Dėl šios priežasties Vilniuje, kitaip negu kituose miestuose ir apskrityse, komunistų skaičius didėjo labai lėtai¹⁴¹. LKP gretas 1940 m. rudenį daugiausia papildė ne vietos gyventojai, bet iš SSRS atvykę komunistai. 1940 m. spalio pradžioje Vilniaus apskrities organizacijoje buvo 6 komunistai, o miesto – 101 komunistas, tarp jų 43

LKP nariai bei kandidatai ir 58 iš SSRS atvykę komunistai¹⁴². Beveik visi iš SSRS atvykusieji buvo nukreipti dirbti į NKVD Vilniaus valdybą¹⁴³. Laikantis VKP(b) CK nustatytos tvarkos, spalio mėn. visi NKVD dirbę komunistai buvo išbraukti iš Vilniaus miesto komiteto įskaitos, todėl miesto komunistų skaičius natūraliai sumažėjo nuo 101 iki 47. Tarp 101 komunisto 18 buvo lietuvių (17,82 proc.), 42 rusai (41,58 proc.), 26 žydai (25,74 proc.), 8 baltarusiai (7,92 proc.), 5 ukrainiečiai (4,95 proc.), 2 lenkai (1,98 proc.). Vilniaus miesto partinėje organizacijoje vyravo iš SSRS atvykę rusai, ukrainiečiai ir baltarusiai. Tarp 43 vietinių komunistų lietuviai sudarė maždaug 40 proc., žydai – 50 proc., kitų tautybių asmenys – 10 proc. Vilniaus miesto organizacijoje neatsitiktinai buvo labai mažai baltarusių ir lenkų. Pagal VKP(b) nustatytą tvarką buvusiems VBKP nariams bilietus išduodavo Baltarusijos komunistų partija, todėl LKP nesvarstė tokių asmenų priėmimo. Iki 1941 m. vasario mėn. šie komunistai netgi nebuvo įrašomi į LKP Vilniaus miesto komiteto įskaitą. Visiškai dėl kitų aplinkybių į partiją nebuvo priimami lenkai. Iki 1941 m. birželio mėn. Vilniaus miesto partinėje organizacijoje nebuvo nė vieno lenko, nors iki 1940 m. spalio mėn. net 95 padavė pareiškimus priimti juos į komunistų partiją¹⁴⁴. Lenkai negalėjo įstoti į partiją dažniausiai dėl savo legalios politinės veiklos Lenkijoje, priklausymo Lenkijos komunistų darbininkų partijai, Bundui, Lenkijos socialistų partijai (PPS), PPS levicai ir pan. Tačiau svarbiausia priežastis, užkirtusi jiems kelią į komunistų partiją, buvo VKP(b) nuostata riboti lenkų stojimą į partiją. Tai nulėmė priešiška SSRS politika Lenkijos atžvilgiu, VKP(b) konfrontavimas su Lenkijos komunistų partija. Kita vertus, patys lenkai masiškai nestojo į LKP ir VKP(b), nes juos nuvylė antilenkiška šių partijų pozicija ir veikla: prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, SSRS kariuomenė okupavo dalį Lenkijos, o LKP pritarė tokiam žingsniui.

Inkorporavus Lietuvą į SSRS, Vilniaus mieste ir apskrityje, kaip ir visoje Lietuvoje, atsirado daug norinčiųjų stoti į LKP. 1940 m. rugpjūčio mėn. 202 vilniečiai padavė prašymus priimti į LKP, o rugsėjo mėn. – jau 406. Tarp pastarųjų 81 buvo lietuvis (19,95 proc.), 95 lenkai (23,39 proc.), 94 žydai (23,15 proc.), 73 rusai (17,98 proc.), 63 baltarusiai (15,51 proc.)¹⁴⁵. Tačiau ne taip kaip kituose LKP miestų ir apskričių komitetuose, čia nė vienas pareiškimą padavęs asmuo nebuvo automatiškai priskirtas partijos narių ar kandidatų kategorijai ir iki 1941 m. nepriimtas į LKP.

Kauno miesto organizacijos sudėties pokyčius 1940 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. lėmė ne tik LKP socialinio reguliavimo procesas, bet ir pasikeitę organizacijos augimo šaltiniai, taip pat VKP(b) bei LKP vadų noras sukurti lietuviams patrauklesnį komunistų organizacijos įvaizdį. Pradėjus taikyti socialinius atrankos kriterijus, į LKP mažiau priimta verslininkų, prekybininkų, amatininkų ir kitų, daugiausia žydų. Antra vertus, pačiame partijos Kauno miesto komitete atsirado tendencija nuslėpti, anot bolševikų, „smulkiaburžuazinių“ sluoksnių asmenis, jie buvo priskiriami prie darbininkų. Todėl LKP Centro komitetui pateiktose žiniose apie Kauno organizacijos sudėtį nebuvo nė vieno verslininko, prekybininko ar amatininko, nors miesto komunistų sąrašuose tokių buvo 22,55 proc.¹⁴⁶ Partijos gretas gerokai padidino iš kitų Lietuvos vietovių į Kauną suvažiavę LKP aktyvistai. Dauguma jų buvo lietuviai, todėl jų natūraliai padaugėjo ir Kauno miesto organizacijoje. Ją taip pat papildė iš SSRS atsiję komunistai, daugiausia rusai. Dėl to padaugėjo rusų ne tik Kauno organizacijoje, bet ir visoje LKP. Norėdama sukurti lietuviams patrauklesnį organizacijos įvaizdį, LKP skatino kairiųjų pažiūrų inteligentiją stoti į partiją ir įtraukė į Kauno miesto organizaciją nemažai lietuvių tautybės asmenų. Dėl šių priežasčių Kauno organizacija tapo lietuviškesnė: 1940 m. rugsėjo pabaigoje 60,37 proc. Kauno komunis-

tų buvo lietuviai, 31,61 proc. – žydai, 7,35 proc. – rusai ir 0,65 proc. – kitų tautybių asmenys¹⁴⁷. Pagal socialinę padėtį 60 proc. buvo darbininkai, 22,55 proc. – verslininkai, prekybininkai ir amatininkai, 16,9 proc. – tarnautojai, 0,33 proc. – valstiečiai, 0,22 proc. – moksleiviai¹⁴⁸.

Kauno, kaip okupacinio režimo politinio ir administracinio centro, vaidmuo nulėmė ir komunistų paskirstymą šio režimo institucijose. Vienas iš svarbesnių okupacinio režimo uždavinių buvo sukoncentruoti komunistų rankose Kaune sutelktus valdžios ir valdymo svertus, nušalinti nuo valdžios Lietuvos Respublikos politines jėgas. Todėl LKP pradėjo valdininkijos kadrų valymą: šalino iš valstybės aparato Lietuvos Respublikos tarnautojus ir vietoj jų skyrė komunistus. 1940 m. rugsėjo pabaigoje beveik 300 komunistų buvo įdarbinti aukštesniaisiais valdininkais centrinėse valdymo įstaigose Kaune, tarp jų 3 LSSR Aukščiausiojoje Taryboje (visi lietuviai), 4 Liaudies Komisarų Taryboje (1 lietuvis, 3 rusai), 4 Teisingumo liaudies komisariate (1 lietuvis, 3 rusai), 10 prokuratūroje (6 lietuviai, 1 žydas, 3 rusai), 87 Vidaus reikalų liaudies komisariate¹⁴⁹, 15 milicijoje (4 lietuviai, 2 žydai, 9 rusai), 5 Finansų liaudies komisariate (1 lietuvis, 1 žydas, 3 rusai), 10 Vietinės pramonės liaudies komisariate (4 lietuviai, 4 žydai, 2 rusai), 6 Maisto pramonės liaudies komisariate (2 lietuviai, 4 žydai), 5 Žemės ūkio liaudies komisariate (visi lietuviai), 4 Prekybos liaudies komisariate (1 lietuvis, 2 žydai, 1 rusas), 21 ryšių valdyboje (2 lietuviai, 1 žydas, 18 rusų), 4 autotransporto treste (2 lietuviai, 1 žydas, 1 rusas), 6 Nemuno laivininkystės valdyboje (1 lietuvis, 5 rusai) ir pan. 28,5 proc. į valstybės įstaigas nukreiptų Kauno komunistų buvo lietuviai, 31,3 proc. – žydai, 40,2 proc. – rusai.

1940 m. spalio pradžioje LKP buvo 5365 komunistai¹⁵⁰. Pagal socialinę padėtį 50 proc. sudarė darbininkai, 24 proc. – valstiečiai, 15 proc. – tarnautojai, 10 proc. – amatininkai,

prekybininkai ir verslininkai. Moterų buvo 14 proc., vyrų – 86 proc. Lietuviai sudarė 68,49 proc., žydai – 16,24 proc., rusai – 11,97 proc., kitų tautybių asmenys – 3,3 proc. 1593 komunistai veikė pagrindinėje komunistų partijoje. LKP buvo ne mažiau kaip 450 Lietuvos Respublikos politinėse organizacijose veikusių asmenų.

1940 m. rugpjūčio mėn. nustatyta nauja priėmimo į LKP tvarka iš esmės nepakeitė LKP socialinės sudėties, neeliminavo iš jos visų bolševikams socialiniu, politiniu ir ideologiniu atžvilgiais priešiškų sluoksnių. Iš SSRS į Lietuvą atsiųstų komunistų požiūriu, LKP buvo „kraštutiniai užteršta“ organizacija¹⁵¹. VKP(b) vadovybė suprato, kad išvalyti „masiškai užterštą“ partiją galima tik kryptinga ir planinga, masiška ir organizuota jos valymo kampanija, analogiška trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje vykusiems VKP(b) valymams. Toks LKP sudėties pakeitimo metodas formuojant totalitarinio režimo partiją buvo panaudotas 1940 m. spalio mėn. galutinai įtraukus LKP į VKP(b) sudėtį.

IŠVADOS

LKP sudėtį moksliskai ištirti ir įvertinti būtina ne vien dėl sovietinės istoriografijos spragų šiuo klausimu, bet ir siekiant atskleisti šios organizacijos atsiradimo ir egzistavimo Lietuvoje aplinkybes, jos pobūdį ir Lietuvai nusikalstamos veiklos užsakovus, organizatorius bei vykdytojus.

Nelegalios antivalstybinės ir marionetinės okupacinio režimo Lietuvos komunistų organizacijos vidaus gyvenimas buvo tvarkomas pagal VKP(b) ideologinius ir organizacinius principus. Ji reguliavo savo sudėtį siekdama socialinio, idėjinio ir politinio grynumo bei organizacinio monolitiškumo, stengėsi užkirsti kelią, jos požiūriu, svetimų socialinių sluoksnių atstovams stoti į partiją. Įvairioms socialinėms

grupėms nustatytos skirtingos stojimo sąlygos, griežta priėmimo tvarka ir socialinis bei politinis partijos valymas buvo pagrindiniai LKP sudėties reguliavimo metodai.

Dėl silpnai išplėtos pramonės Lietuvoje, negausaus ir daugiataučio darbininkų sluoksnio, antivalstybinės ir nelegalios LKP veiklos, jos organizacinio nesavarankiškumo ir jos, kaip svetimos valstybės organizacijos statuso, Lietuvos komunistų partija neturėjo stabilios augimo bazės, buvo negausi ir neįtakinga organizacija. 1939 m. lapkričio mėn. laisvėje veikė maždaug 1000, 1939 m. pabaigoje – 1120 komunistų. Socialine sudėtimi pagrindinė LKP buvo nevienalytė. Jos socialinę bazę miestuose sudarė smulkiosios pramonės darbininkai ir amatininkai, o kaimuose – sezoniniai darbininkai. Komunistai neturėjo įtakos tarp didelių pramonės įmonių darbininkų, o jų nuolat mažėjo, kol pasiekė, bolševikų ideologų požiūriu, kritinę 40–50 proc. ribą. 1939 m. pabaigoje LKP buvo 48 proc. darbininkų, 24 proc. valstiečių, 24 proc. amatininkų ir prekybininkų, 4 proc. tarnautojų.

Antivalstybinė LKP veikla atstūmė nuo jos daugelį lietuvių. Dėl to jų atstovavimas partijoje visada buvo mažesnis, palyginus su jų skaičiumi tarp Lietuvos gyventojų. Įvairių tautybių komunistų proporcijas LKP lėmė jos socialinės sudėties kaita. Iki ketvirtojo dešimtmečio vidurio esant beveik vienodam darbininkų, ūkininkų, amatininkų ir kitų sluoksnių santykiui, buvo apylygis lietuvių ir žydų komunistų skaičius. LKP įstatais nustačius skirtingas priėmimo į LKP sąlygas ir apribojus amatininkų, prekybininkų ir kitų, daugiausia žydų tautybės sluoksnių atstovų stojimą į LKP, ėmė daugėti lietuvių ir mažėti žydų komunistų. Lietuvių skaičiaus padidėjimą LKP lėmė ir bendrieji Lietuvos visuomenės socialinės, ekonominės ir politinės raidos ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje procesai, sustiprėjusios opozicinės nuotaikos, kai kurių kairiųjų srovių suartėjimas su LKP. 1939 m. pabaigoje beveik

60 proc. komunistų buvo lietuviai, 31 proc. – žydai, 9 proc. – kitų tautybių asmenys. Kauno miesto organizacijoje žydai sudarė 70,88 proc. komunistų.

Neproporcingai didelį žydų atstovavimą LKP lėmė jų vyravimas tarp amatininkų, prekybininkų ir miesto varguomenės, prokomunistinės jidišistinės (antisionistinės) pakraipos žydų pažiūros ir jų orientacija į SSRS, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui.

SSRS kariuomenės įvedimas į Lietuvą 1939 m. spalio mėn. paskatino LKP gretų augimą, sustiprino kai kurių tautinių mažumų varguomenės prokomunistinę orientaciją. Pusė 1939 m. rudenį–1940 m. birželio mėn. į LKP įstojusių komunistų buvo žydai, į LKP aktyviau stojo rusai. Lietuvos okupacijos išvakarėse LKP turėjo beveik 1600 narių. Pagal socialinę padėtį 48 proc. buvo darbininkai, 24 proc. – valstiečiai, 24 proc. – amatininkai, prekybininkai ir verslininkai, 4 proc. – tarnautojai. Lietuvių buvo 54,4 proc., žydų – 30,6 proc., rusų – 14,2 proc. ir kitų tautybių – 0,7 proc. Žydų ir rusų atstovavimas partijoje buvo neproporcingai didelis, palyginus su jų bendru skaičiumi tarp Lietuvos gyventojų. Gausiausioje ir politiškai svarbiausioje Kauno miesto organizacijoje 70,88 proc. komunistų buvo žydai.

Okupavus Lietuvą, LKP tapo marionetine okupacinio režimo organizacija. Jos vidaus gyvenimas buvo pertvarkomas atsižvelgus į pakitusią istorinę situaciją, jai iškeltą uždavinį įdiegti Lietuvoje sovietinio socializmo modelį ir totalitarinį režimą. Siekdama, kad komunistai per trumpą laiką sukongcentruotų savo rankose valdžios ir valdymo svertus, LKP forsa-

vo naujų narių priėmimą. Nuo 1940 m. birželio iki spalio mėn. LKP išaugo 4,25 kartus. Sumerimusi dėl nekontroliuojamo antplūdžio, „smulkiaburžuazinių“ sluoksnių ir žydų tautybės asmenų vyravimo tarp stojančiųjų, LKP liepos mėn. sumažino augimo tempus ir sugriežtinusi priėmimo sąlygas pradėjo reguliuoti partijos sudėtį. Ėmus taikyti socialinės atrankos kriterijus, į partiją mažiau stojo amatininkų, prekybininkų ir kitų, daugiausia žydų.

Partijos valymo išvakarėse 1940 m. spalio mėn. LKP buvo 5365 komunistai. Pagal socialinę padėtį 50 proc. sudarė darbininkai, 24 proc. – valstiečiai, 15 proc. – tarnautojai, 10 proc. – amatininkai, prekybininkai ir verslininkai. Moterų buvo 14 proc., vyrų – 86 proc. Lietuviai sudarė 68,49 proc., žydai – 16,24 proc., rusai – 11,97 proc., kitų tautybių asmenys – 3,3 proc. 1593 komunistai veikė po grindinėje komunistų partijoje. LKP priklausė ne mažiau kaip 450 Lietuvos Respublikos politinėse organizacijose veikusių asmenų. Politiškai svarbiausioje Kauno miesto organizacijoje 60 proc. komunistų buvo darbininkai, 22,55 proc. – verslininkai, prekybininkai ir amatininkai, 16,9 proc. – tarnautojai, 0,33 proc. – valstiečiai, 0,22 proc. – moksleiviai. Pagal tautybę 60,37 proc. Kauno komunistų buvo lietuviai, 31,61 proc. – žydai, 7,35 proc. – rusai ir 0,65 proc. – kitų tautybių asmenys. LKP sudėties reguliavimas sugriežtinant priėmimo sąlygas iš esmės nepakeitė LKP socialinės sudėties, neeliminavo iš jos visų, bolševikų nuomone, priešiškų sluoksnių. VKP(b) požiūriu, ji buvo „masiškai užteršta“.

(Tęsinys kitame numeryje)

Nuorodos

¹ Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža, Vilnius: Mintis, 1971, t. 1, p. 5–8, 370–374.

² Ibid., 1978, t. 2; ibid., 1985, t. 3, p. 34–38, 52–58, 74–86; Lietuvos komunistų partija skaičiais. 1918–1975: Statistikos duomenų rinkinys, Vilnius: Mintis, 1976, p. 41–62; S. Atamukas, *Nauja Lietuva – nauji kadrai*

(LKP darbas ugdant respublikos kadrus), Vilnius: Mintis, 1974, 238 p; *Построение социализма в Советской Прибалтике. Исторический опыт Коммунистических партий Литвы, Латвии, Эстонии*, Рига: Авотс, 1982, с. 49–118; А. Панкеев, К. Сурблис, А. Эльвих, *Жизненная сила ленинских принципов партийного строительства. О некоторых вопросах партийного строительства в коммунистических партиях Литвы, Латвии*

и Эстонии (июнь 1940–июнь 1941 гг.). Таллин: Ээсти раамат, 1975, 288 с. ir kt.

³ L. Truska, „Lietuvos valdžios įstaigų rusifikavimas 1940–1941 m.“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, Vilnius, 1996, Nr. 1, p. 3, 6.

⁴ Ibid., p. 3.

⁵ *Lietuvos komunistų partija skaičiais*, p. 41–62; *Построение социализма в Советской Прибалтике*, с. 49–118; А. Панксеев, К. Сурблис, А. Эльвих, op. cit.

⁶ Žr.: *Lietuvos komunistų partija skaičiais*.

⁷ Ibid., p. 45.

⁸ Ibid., p. 41–42, 45.

⁹ Ibid., p. 41–42.

¹⁰ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus skaičiavimai LKP(b) CK metinei statistinei ataskaitai apie partinės organizacijos kokybinę sudėtį pagal partinį stažą 1941 m. sausio 1 d. (forma Nr. 7), Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas (toliau – LVOA), f. 1771, ap. 1, b. 170, l. 16.

¹¹ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo D. Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. raštas VKP(b) CK dėl partinių dokumentų išdavimo Lietuvos KP(b) ei-gos, ibid., b. 139, l. 2.

¹² Ibid., l. 2.

¹³ LKP(b) CK suvestinė apie bylų dėl partinių dokumentų išdavimo Lietuvos KP(b) CK peržiūrėjimo rezultatus 1940 m. gruodžio mėn., ibid., b. 143, l. 1.

¹⁴ *Lietuvos komunistų partija skaičiais*, p. 42.

¹⁵ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo D. Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. raštas VKP(b) CK dėl partinių dokumentų išdavimo Lietuvos KP(b) ei-gos, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 139, l. 2–4.

¹⁶ Ibid., l. 3.

¹⁷ LKP(b) CK biuro 1940 m. lapkričio–gruodžio mėn. posėdžių protokolai, ibid., b. 25–98; LKP(b) CK biuro 1941 m. sausio–birželio mėn. posėdžių protokolai, ibid., ap. 2, b. 32–123.

¹⁸ *Lietuvos komunistų partija skaičiais*, p. 42.

¹⁹ LKP Vilniaus miesto ir apskrities komiteto žinios apie organizacijų sudėtį 1940 m. rugpjūčio 10 d.–rugsėjo 4 d., LVOA, f. 3109, ap. 3109, b. 75, l. 5–6; Lietuvos KP(b) miestų ir apskričių komitetų metinės statistinės ataskaitos apie partinių organizacijų sudėtį pagal partinį stažą, išsilavinimą, amžių, tautybę ir buvimą kitose partijose 1941 m. sausio 1 d. (forma Nr. 7), ibid., f. 1771, ap. 1, b. 165, l. 1–28; LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus skaičiavimai LKP(b) CK metinei statistinei ataskaitai apie partinės organizacijos kokybinę sudėtį pagal partinį stažą 1941 m. sausio 1 d. (forma Nr. 7), ibid., b. 170, l. 16.

²⁰ LKP Vilniaus apskrities komiteto žinios apie apskrities organizacijos sudėtį 1940 m. rugpjūčio 10 d. ir rugsėjo 4 d., ibid., f. 3109, ap. 3109, b. 75, l. 5–6.

²¹ А. Панксеев, К. Сурблис, А. Эльвих, op. cit.

²² Ibid., p. 115–131.

²³ Ibid., p. 124.

²⁴ Ibid., p. 66–67.

²⁵ Ibid., p. 66.

²⁶ Ibid., p. 67.

²⁷ А. Ануšauskas, *Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940)*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 228–229.

²⁸ L. Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p. 302.

²⁹ Ibid., p. 302.

³⁰ S. Atamukas, *Žydai Lietuvoje XIV–XX amžiais*, Vilnius: Lituanus, 1990, p. 71–84.

³¹ Ibid., p. 71, 77–78.

³² S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 166–198, 211–229.

³³ Ibid., p. 192–195.

³⁴ Ibid., p. 193, 196–197.

³⁵ Ibid., p. 213.

³⁶ Ibid., p. 196, 213.

³⁷ L. Truska, „Lietuvos valdžios įstaigų rusifikavimas 1940–1941 m.“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, 1996, Nr. 1, p. 6.

³⁸ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias...*, p. 217.

³⁹ L. Truska, *Lietuvos valdžios įstaigų rusifikavimas 1940–1941 m.*, p. 16–17.

⁴⁰ Ibid., p. 6.

⁴¹ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias...*, p. 213–218.

⁴² Ibid., p. 216.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, 1920–1940, p. 279–280 ir kt.

⁴⁶ Pažymėtina, kad sovietinėje LKP istorijos istoriografijoje ir kauniečių komunistų pagrindininkų atsiminimuose aptinkamas teiginys apie „LKP sudėties savitumą“ buvo nekritiškai perkeltas iš vidaus polemikos Lietuvos komunistų partijoje ketvirtajame dešimtmetyje tarp Kau-no organizacijos vadovų ir LKP vadovybės.

⁴⁷ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias...*, p. 216–217.

⁴⁸ Ibid., p. 216–217, 420.

⁴⁹ LKP centro ir rajonų komitetų ataskaitos apie jų sudėtį, LVOA, f. 77, ap. 17, b. 11, l. 1–11; ap. 18, b. 17, l. 3; ap. 19, b. 4, l. 1–13; ap. 20, b. 1, l. 40; ap. 20, b. 3, l. 18; ap. 20, b. 5, l. 9 ir kt.

⁵⁰ Lietuvos komunistų partijos narių ir komunistinio judėjimo dalyvių Lietuvoje asmens bylos, ibid., f. 77, ap. 28, b. 1–13317.

⁵¹ Kominternio Vykdomojo komiteto kadru skyriaus 1937 m. LKP vadovų ir veikėjų sąrašas, ibid., f. 77, ap. 26, b. 3, l. 1–10.

⁵² А. Ануšauskas, op. cit., p. 228–229; L. Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai*, p. 302.

⁵³ А. Панксеев, К. Сурблис, А. Эльвих, op. cit., p. 7–44.

⁵⁴ А. Vyšniauskas, „RSDDP(b) ir imperijos „kultūringesnių sričių“ socialdemokratai“, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 37.

⁵⁵ LKP CK 1937 m. rugpjūčio 9 d. posėdžio rezoliucija organizaciniu klausimu, *Lietuvos komunistų partijos nutarimai. Suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų dokumentų rinkinys*, 1918–1940, t. 2, 1927–1939, kn. 2, 1930–1939, LVOA, f. 3377, ap. 58, b. 959, l. 1077.

⁵⁶ Ibid., l. 1077.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento 1936 m. spalio 12 d. biuletenis, ibid., b. 472, l. 13.

⁵⁸ Ibid., l. 13.

⁵⁹ L. Truska, *A. Smetona ir jo laikai*, p. 302.

⁶⁰ S. Atamukas, *Žydai Lietuvoje. XIV–XX amžiais*, p. 60; S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias....*, p. 192.

⁶¹ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, p. 433.

⁶² S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias....*, p. 192.

⁶³ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, p. 433; LKP CK 1937 m. rugpjūčio 9 d. posėdžio rezoliucija organizaciniu klausimu, LVOA, f. 3377, ap. 58, b. 959, l. 1079; LKP CK plenumo 1939 m. sausio 6 d. nutarimas apie einamąjį momentą ir artimiausius uždavinius, *ibid.*, l. 1129; Kominterno Vykdomojo komiteto sekretoriato 1940 m. kovo 23 d. nutarimas „Apie Lietuvos KP uždavinius“, *ibid.*, l. 1167.

⁶⁴ Partijos Alytaus apskrities komiteto 1940 m. spalio 23 d. posėdžio nutarimas, susirašinėjimas su LKP(b) CK dėl Ch. Bojarskio pašalinimo iš LKP, *ibid.*, f. 1308, ap. 19, b. 5, l. 41; b. 24, l. 28, 41; b. 25, l. 7–8; Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 26.

⁶⁵ Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*

⁶⁶ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias....*, p. 192.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 197.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 193.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, p. 402–417, 554–560; S. Atamukas, *Nauja Lietuva – nauji kadrai (LKP darbas, ugdant respublikos kadrus)*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 43–51; S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias....*, p. 193.

⁷¹ A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 228–229.

⁷² S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias....*, p. 166–194.

⁷³ *Ibid.*, p. 194–195.

⁷⁴ LKP miestų ir apskričių organizacijų komunistų sąrašai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173.

⁷⁵ Lentelė sudaryta pagal LKP miestų ir apskričių komitetų posėdžių protokolus, žinias apie jų sudėtį, partinių organizacijų komunistų sąrašus, pareiškimus stoti į LKP padavusių asmenų anketas ir jų asmens bylas, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173, 281, 282; f. 3109, ap. 3109, b. 6, 49, 51, 75; f. 3110, ap. 3110, b. 3, 5; f. 3113, ap. 3113, b. 7; f. 1308, ap. 19, b. 37; f. 1093, ap. 25, b. 1; f. 2785, ap. 6, b. 1–12; f. 2785, ap. 7, b. 1–17; f. 749, ap. 6, b. 1; f. 494, ap. 4, b. 1; f. 1186, ap. 14, b. 13; f. 706, ap. 20, b. 22–23; f. 403, ap. 15, b. 3–10; f. 1806, ap. 11, b. 18; f. 1128, ap. 10, b. 3; f. 1203, ap. 14, b. 3; f. 425, ap. 11, b. 3–8; f. 979, ap. 9, b. 4; f. 331, ap. 11, b. 2; f. 381, ap. 14, b. 6; f. 164, ap. 12, b. 12, 39; f. 1555, ap. 3, b. 1; f. 913, ap. 16, b. 6–9.

⁷⁶ Rokiškio apskrities komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 173, l. 60–119.

⁷⁷ Kauno apskrities komunistų sąrašas, *ibid.*, b. 172, l. 115–138.

⁷⁸ Pagal orientacinius 1940 m. spalio mėn. sudarytus LKP Kauno apskrities Jonavos valsčiaus sąrašus 1940 m. birželio mėn. čia veikė 45 LKP nariai (8 lietuviai, 27 rusai ir 10 žydų), *ibid.*, l. 133–135.

⁷⁹ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, p. 554.

⁸⁰ LKP CK sekretoriaus I. Meskupo 1939 m. gruodžio 25 d. ataskaita Kominterno Vykdomajam komitetui apie LKP darbą, LVOA, f. 77, ap. 23, b. 6, l. 1.

⁸¹ L. Truska, *A. Smetona ir jo laikai*, p. 302.

⁸² Suskaičiuota pagal LKP miestų ir apskričių komi-

tetų posėdžių protokolus, žinias apie jų sudėtį, partinių organizacijų komunistų sąrašus, pareiškimus stoti į LKP padavusių asmenų anketas ir jų asmens bylas, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173, 281, 282; f. 3109, ap. 3109, b. 6, 49, 51, 75; f. 3110, ap. 3110, b. 3, 5; f. 3113, ap. 3113, b. 7; f. 1308, ap. 19, b. 37; f. 1093, ap. 25, b. 1; f. 2785, ap. 6, b. 1–12; f. 2785, ap. 7, b. 1–17; f. 749, ap. 6, b. 1; f. 494, ap. 4, b. 1; f. 1186, ap. 14, b. 13; f. 706, ap. 20, b. 22–23; f. 403, ap. 15, b. 3–10; f. 1806, ap. 11, b. 18; f. 1128, ap. 10, b. 3; f. 1203, ap. 14, b. 3; f. 425, ap. 11, b. 3–8; f. 979, ap. 9, b. 4; f. 331, ap. 11, b. 2; f. 381, ap. 14, b. 6; f. 164, ap. 12, b. 12, 39; f. 1555, ap. 3, b. 1; f. 913, ap. 16, b. 6–9.

⁸³ LKP miestų ir apskričių komitetų posėdžių protokolai, žinios apie jų sudėtį, komunistų sąrašai ir kt. dokumentai, *ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 3110, ap. 3110, b. 5, l. 1–19; Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 1–77; LKP Kauno miesto organizacijos konferencijos 1941 m. sausio 27–29 d. protokolas, *ibid.*, f. 3110, ap. 3110, b. 2, l. 1–145; *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, 1940–1959, p. 36.

⁸⁶ Kauno apskrities komunistų asmens bylos, LVOA, f. 2785, ap. 7, b. 1–17; ap. 6, b. 1–12; Kauno apskrities komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 133–135. Trūksta šaltinių tiksliai į Kauno apskrities komunistų sąrašus neįrašytų ketvirtajame dešimtmetyje dėl rusų antisemitizmo iš LKP pasitraukusių žydų pagrindininkų skaičiui nustatyti, nes, išskyrus vieną dokumentuose užfiksuotą atvejį, jie nedrįso skųstis LKP CK.

⁸⁷ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, p. 595, 624–626; *ibid.*, t. 3, p. 40; Politinių kalinių paleidimas iš Lietuvos kalėjimų 1940 m. birželio–rugpjūčio mėn. Duomenys, R. Čepo surinkti Lietuvos centriniame valstybės archyve. R. Šarmaičio ir V. Kancevičiaus surinkta šiuo klausimu medžiaga, LVOA, f. 3377, ap. 58, b. 764; L. Truska, *A. Smetona ir jo laikai*, p. 272–274; LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų sąrašai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173, 281, 282; LKP miestų ir apskričių komitetų posėdžių protokolai, žinios apie jų sudėtį, partinių organizacijų komunistų sąrašai, pareiškimus stoti į LKP padavusių asmenų anketas, jų asmens bylos, *ibid.*, f. 3109, ap. 3109, b. 6, 49, 51, 75; f. 3110, ap. 3110, b. 3, 5; f. 3113, ap. 3113, b. 7; f. 1308, ap. 19, b. 37; f. 1093, ap. 25, b. 1; f. 2785, ap. 6, b. 1–12; f. 2785, ap. 7, b. 1–17; f. 749, ap. 6, b. 1; f. 494, ap. 4, b. 1; f. 1186, ap. 14, b. 13; f. 706, ap. 20, b. 22–23; f. 403, ap. 15, b. 3–10; f. 1806, ap. 11, b. 18; f. 1128, ap. 10, b. 3; f. 1203, ap. 14, b. 3; f. 425, ap. 11, b. 3–8; f. 979, ap. 9, b. 4; f. 331, ap. 11, b. 2; f. 381, ap. 14, b. 6; f. 164, ap. 12, b. 12, 39; f. 1555, ap. 3, b. 1; f. 913, ap. 16, b. 6–9.

⁸⁸ 1940 m. pradžioje LKP CK nariais buvo Ch. Aizenas, B. Baranauskas, K. Didžiulis, J. Garelis, A. Kleineris, F. Krastinis, P. Kutka, I. Meskupas, V. Niunka, A. Petrauskas, D. Pundzius, A. Sniečkus, J. Stimburys ir J. Vinickis. 9 CK nariai buvo įkalinti. 1940 m. birželio 4 d. kalėjime mirė J. Garelis. 1940 m. birželio mėn. LKP CK nariais buvo tie patys asmenys, išskyrus J. Garelį. LKP CK sekretoriatai sudarė A. Sniečkus, I. Meskupas, Ch. Aizenas ir A. Petrauskas.

⁸⁹ LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų sąrašai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173, 281, 282.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Rokiškio apskrities komunistų sąrašas, ibid., b. 173, l. 60–119.

⁹² Kauno apskrities komunistų sąrašas, ibid., b. 172, l. 115–139.

⁹³ Rokiškio apskrities komunistų sąrašas, ibid., b. 173, l. 60–119; Kauno apskrities komunistų sąrašas, ibid., b. 172, l. 115–139; Zarasų apskrities komunistų sąrašas, ibid., l. 102–113.

⁹⁴ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo D. Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. raštas VKP(b) CK, ibid., b. 139, l. 2.

⁹⁵ LKP(b) CK biuro 1940 m. lapkričio 10 d.–1941 m. birželio 2 d. posėdžių protokolai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 48, 50, 53, 55, 57, 60, 62, 67, 70, 77, 80, 83, 86, 89, 92, 95, 98; ap. 2, b. 32, 37, 40, 42, 45, 51, 56, 59, 62, 69, 72, 78, 81, 84, 87, 90, 102, 106, 108, 114, 123.

⁹⁶ А. Панкеев, К. Сурблис, А. Эльвих, оп. cit., p. 95–96.

⁹⁷ Kominternio Vykdomojo komiteto generalinio sekretoriaus G. Dimitrovo 1940 m. birželio 17 d. laiškas LKP CK, LVOA, f. 3377, ap. 58, b. 714, l. 7.

⁹⁸ V. Kancevičius, „LKP savarankiškumas. Tikrovė ar fikcija“, *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 147.

⁹⁹ Ibid., p. 147–148.

¹⁰⁰ Ibid., p. 148.

¹⁰¹ А. Панкеев, К. Сурблис, А. Эльвих, оп. cit., p. 102.

¹⁰² Ibid., p. 102.

¹⁰³ LKP Rokiškio apskrities komiteto 1940 m. posėdžių protokolai, LVOA, f. 331, ap. 11, b. 2, l. 1–7; Rokiškio apskrities komunistų sąrašas, ibid., b. 5, l. 1–11; LKP Biržų apskrities komiteto 1940 m. posėdžių protokolai, ibid., f. 1093, ap. 25, b. 1, l. 2–7.

¹⁰⁴ LKP CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus suvestinė apie Lietuvos komunistų partijos sudėtį 1940 m. liepos pabaigoje, parengta pagal LKP miestų ir apskričių komitetų pateiktus komunistų sąrašus, ibid., f. 1771, ap. 1, b. 174, l. 18–19; LKP Seinų apskrities komiteto 1940 m. posėdžių protokolai, komunistų sąrašai ir kt., ibid., f. 403, ap. 15, b. 4–10; Trakų apskrities komunistų 1940 m. sąrašas, ibid., f. 164, ap. 12, b. 12.

¹⁰⁵ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus suvestinė apie Lietuvos komunistų partijos sudėtį ir partinių bilieta išdavimą 1940 m. gruodžio mėn., ibid., f. 1771, ap. 2, b. 237, l. 2; LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų sąrašai, ibid., ap. 1, b. 172, 173, 281, 282.

¹⁰⁶ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus suvestinė apie bylų dėl partinių dokumentų išdavimo peržiūrėjimo Lietuvos KP(b) CK rezultatus 1940 m. gruodžio mėn., ibid., b. 143, l. 1.

¹⁰⁷ Lentelė sudaryta pagal LKP CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus suvestines apie Lietuvos komunistų partijos sudėtį 1940 m. liepos pabaigoje ir gruodžio

mėn., ibid., b. 174, l. 18–19; ap. 2, b. 237, l. 2; LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų 1940 m. rugpjūčio mėn. ir 1940 m. spalio mėn. sąrašus, ibid., b. 172, 173, 281, 282; LKP(b) Vilniaus miesto komiteto 1940 m. lapkričio 15 d. pažymą apie miesto partinės organizacijos sudėtį, ibid., f. 3109, ap. 3109, b. 75, l. 1–3; LKP(b) Vilniaus miesto komiteto 1940 m. spalio 28 d. pranešimą LKP(b) CK, ibid., b. 51, l. 1–2; LKP Vilniaus apskrities komiteto žinias apie partinės organizacijos sudėtį 1940 m. rugpjūčio 10 d. ir 1940 m. rugsėjo 14 d., ibid., b. 75, l. 5–6. Kai kurie duomenys paskelbti kn.: *Lietuvos komunistų partija skaičiais*, p. 51–52.

¹⁰⁸ M. Mickio 1940 m. liepos 1 d., P. Pakarklio 1940 m. liepos 2 d., L. Adomausko 1940 m. liepos 5 d., A. Žukausko 1940 m. liepos 7 d., V. Vitkausko 1940 m. liepos 23 d. pareiškimai dėl priėmimo į LKP, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 158, l. 1–2, 40–41, 70, 76–77; M. Kogano stojimo į LKP 1940 m. liepos 7 d. anketa, ibid., f. 3110, ap. 3110, b. 3, l. 27b.

¹⁰⁹ J. Paleckio 1940 m. rugpjūčio 16 d. pareiškimas dėl priėmimo į LKP, anketa, ibid., l. 34–35.

¹¹⁰ Utenos apskrities komunistų anketos ir pareiškimai dėl priėmimo į LKP, ibid., f. 341, ap. 17, b. 1; Zarasų apskrities komunistų anketos, ibid., f. 913, ap. 16, b. 6; LKP Vilniaus apskrities komiteto žinios apie partinės organizacijos sudėtį ir pareiškimus dėl priėmimo į LKP padavusius asmenis, ibid., f. 3109, ap. 3109, b. 75, l. 5; Kauno miesto komunistų sąrašas, ibid., f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 1–77; Kauno apskrities komunistų sąrašas, ibid., l. 133–135; Kauno apskrities komunistų asmens bylos, ibid., f. 2785, ap. 6, b. 1–12; ap. 7, b. 1–17.

¹¹¹ А. Панкеев, К. Сурблис, А. Эльвих, оп. cit., p. 84.

¹¹² LKP(b) Kauno miesto organizacijos konferencijos 1941 m. sausio 27–29 d. protokolai, LVOA, f. 3110, ap. 3110, b. 1, l. 93–110.

¹¹³ A. Anušauskas, оп. cit., p. 242–243.

¹¹⁴ V. Kancevičius, оп. cit., p. 148.

¹¹⁵ Alytaus apskrities komunistų sąrašas, LVOA, f. 1308, ap. 19, b. 36, l. 1–5; b. 37, l. 3–18.

¹¹⁶ Kėdainių apskrities komunistų sąrašas, ibid., f. 749, ap. 6, b. 1, l. 26–35.

¹¹⁷ Kauno miesto komunistų sąrašas, ibid., f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 1–77; LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus skaičiavimai LKP(b) CK metinei statistinei ataskaitai apie kokybinę partijos sudėtį pagal komunistų buvimą kitose politinėse partijose ir organizacijose 1941 m. sausio 1 d. (forma Nr. 7), ibid., b. 170, l. 18–19.

¹¹⁸ LKP(b) CK suvestinė apie bylų dėl partinių dokumentų išdavimo peržiūrėjimo Lietuvos KP(b) CK rezultatus 1940 m. gruodžio mėn., ibid., b. 143, l. 1; ap. 2, b. 237, l. 1; LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus partinės statistikos ir vieningo partinio bilieta sektoriaus skaičiavimai metinei LKP(b) CK ataskaitai apie kokybinę partijos sudėtį pagal komunistų buvimą kitose politinėse partijose ir organizacijose 1941 m. sausio 1 d. (forma Nr. 7), ibid., ap. 1, b. 170, l. 18–19; LKP miestų ir apskričių organizacijų komunistų sąrašai, ibid., b. 172, 173, 281, 282.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ LKP Seinų apskrities komiteto posėdžio 1940 m.

protokolai, žinios apie partinės organizacijos sudėtį, komunistų sąrašai, *ibid.*, f. 403, ap. 15, b. 10, l. 66–68; b. 3, l. 1; b. 4, l. 1–8.

¹²¹ Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 1–77; LKP CK suvestinė apie Lietuvos komunistų partijos sudėtį 1940 m. liepos mėn., *ibid.*, b. 174, l. 18–19.

¹²² А. Панкеев, К. Сурблис, А. Эльвих, *op. cit.*, p. 104–105.

¹²³ LKP Biržų apskrities komiteto 1940 m. posėdžių protokolai, LVOA, f. 1093, ap. 25, b. 1, l. 7–9.

¹²⁴ Kretingos apskrities komunistų anketos, *ibid.*, f. 494, ap. 4, b. 1, l. 1–158.

¹²⁵ Mažeikių apskrities komunistų sąrašas, *ibid.*, f. 706, ap. 20, b. 22, l. 138–155.

¹²⁶ А. Панкеев, К. Сурблис, А. Эльвих, *op. cit.*, p. 105.

¹²⁷ LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų sąrašai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 172, 173.

¹²⁸ Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*, l. 1–77; f. 3110, ap. 3110, b. 5, l. 1–19.

¹²⁹ LKP miestų ir apskričių komitetų posėdžių protokolai, žinios apie jų sudėtį, partinių organizacijų komunistų sąrašai, pareiškimus stoti į LKP padavusių asmenų anketos, jų asmens bylos, *ibid.*, f. 3109, ap. 3109, b. 6, 49, 51, 75; f. 3110, ap. 3110, b. 3, 5; f. 3113, ap. 3113, b. 7; f. 1308, ap. 19, b. 37; f. 1093, ap. 25, b. 1; f. 2785, ap. 6, b. 1–12; f. 2785, ap. 7, b. 1–17; f. 749, ap. 6, b. 1; f. 494, ap. 4, b. 1; f. 1186, ap. 14, b. 13; f. 706, ap. 20, b. 22–23; f. 403, ap. 15, b. 3–10; f. 1806, ap. 11, b. 18; f. 1128, ap. 10, b. 3; f. 1203, ap. 14, b. 3; f. 425, ap. 11, b. 3–8; f. 979, ap. 9, b. 4; f. 331, ap. 11, b. 2; f. 381, ap. 14, b. 6; f. 164, ap. 12, b. 12, 39; f. 1555, ap. 3, b. 1; f. 913, ap. 16, b. 6–9; LKP CK suvestinė apie Lietuvos komunistų partijos sudėtį 1940 m. liepos mėn., *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 174, l. 18–19; LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų sąrašai, *ibid.*, b. 172, 173.

¹³⁰ Kauno miesto komunistų anketos, stojančiųjų į LKP pareiškimai, *ibid.*, f. 3110, ap. 3110, b. 3, l. 12, 16, 27b, 29, 34.

¹³¹ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 53.

¹³² LKP apskričių ir valsčių komitetų narių sąrašai, LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 174, l. 20–41; b. 281, l. 1–123; b. 282, l. 1–174.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ Komunisto B. Chockelio 1940 m. spalio 12 d. skundas LKP(b) CK ir LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus darbuotojo J. Grigalavičiaus 1940 m. spalio 17 d. raštas, *ibid.*, b. 157, l. 46–47.

¹³⁵ Kauno apskrities komunistų asmens bylos, *ibid.*, f. 2785, ap. 7, b. 1–12.

¹³⁶ *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 2, p. 494–495.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 557.

¹³⁸ LKP Vilniaus apskrities komiteto žinios apie organizacijos sudėtį 1940 m. rugpjūčio 10 d., LVOA, f. 3109, ap. 3109, b. 75, l. 5–6.

¹³⁹ LKP Vilniaus apskrities komiteto 1940 m. rugpjūčio 16 d. posėdžio protokolai Nr. 1, *ibid.*, b. 6, l. 1; LKP Vilniaus miesto komiteto 1940 m. spalio 9 d. posėdžio protokolai Nr. 5, *ibid.*, l. 12; LKP(b) apskričių ir miestų komitetų sekretorių sąrašas 1940 m. gruodžio 10 d., *ibid.*, f. 1771, ap. 2, b. 458, l. 1.

¹⁴⁰ LKP(b) Vilniaus miesto komiteto 1940 m. spalio 28 d. pranešimas LKP(b) Centro komitetui, *ibid.*, f. 3109, ap. 3109, b. 51, l. 1–17; *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, p. 55.

¹⁴¹ LKP Vilniaus apskrities komiteto žinios apie partinės organizacijos sudėtį ir paduotus pareiškimus įstoti į partiją 1940 m. rugpjūčio 10 d., 1940 m. rugsėjo 4 d., 1940 m. rugsėjo 14 d., LVOA, f. 3109, ap. 3109, b. 75, l. 5–6; LKP(b) Vilniaus miesto komiteto 1940 m. spalio 28 d. pranešimas LKP(b) Centro komitetui, *ibid.*, b. 51, l. 1–17; LKP(b) Vilniaus miesto komiteto pažyma apie partinės organizacijos sudėtį ir partinių bilietų išdavimą 1940 m. lapkričio 15 d., *ibid.*, b. 75, l. 1–3.

¹⁴² LKP(b) Vilniaus miesto komiteto 1940 m. spalio 28 d. pranešimas LKP(b) Centro komitetui, *ibid.*, b. 51, l. 1.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus instruktoriaus A. Suchovo 1941 m. gegužės 27 d. pažyma apie darbą siekiant padidinti Vilniaus miesto ir Kretingos apskrities partines organizacijas, *ibid.*, b. 49, l. 18; LKP(b) CK metinė statistinė ataskaita apie partinės organizacijos kokybinę sudėtį pagal komunistų išsilavinimą, partinį stažą, tautybę ir buvimą kitose partijose 1941 m. sausio 1 d. (forma Nr. 7), *ibid.*, f. 1771, ap. 2, b. 250, l. 21.

¹⁴⁵ LKP(b) Vilniaus miesto komiteto 1940 m. spalio 28 d. pranešimas LKP(b) Centro komitetui, *ibid.*, f. 3109, ap. 3109, b. 51, l. 1–2.

¹⁴⁶ LKP Kauno miesto komiteto žinios apie partinės organizacijos sudėtį 1940 m. spalio 1 d., *ibid.*, f. 1771, ap. 1, b. 172, l. 2; Kauno miesto komunistų 1940 m. spalio 1 d. sąrašas, *ibid.*, l. 3–77.

¹⁴⁷ *Ibid.*, l. 2.

¹⁴⁸ LKP Kauno miesto komiteto žinios apie partinės organizacijos sudėtį 1940 m. spalio 1 d., *ibid.*; Kauno miesto komunistų sąrašas, *ibid.*, l. 3–77.

¹⁴⁹ *Ibid.*, l. 2. Pagal VKP(b) įskaitos tvarką šios sistemos komunistai nebuvo įtraukiami į LKP įskaitą ir komunistų sąrašus, todėl apie juos nėra tikslesnių žinių.

¹⁵⁰ LKP miestų ir apskričių komitetų komunistų sąrašai, *ibid.*, b. 172, 173.

¹⁵¹ LKP(b) CK organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo D. Šupikovo 1940 m. gruodžio 20 d. raštas VKP(b) CK, *ibid.*, b. 139, l. 1–2.

Nijolė Maslauskienė

SOCIAL AND NATIONAL COMPOSITION OF THE COMMUNISTS OF LITHUANIA FROM THE END OF 1939 TO SEPTEMBER 1940

Summary

The Communist Party of Lithuania (CPL), an illegal and anti-State party in pre-war Lithuania, was modelled on All Union Communist(b) Party VKP(b) and served the interests of the Soviets prior to and after the occupation. Pursuing to preserve its social and ideological integrity, the CPL exercised the policy of control over its composition. Strict membership and admittance rules, fixed membership limits for definite social groups and a consistent socio-political purges of party ranks were the basic methods regulating the party's composition.

However, the CPL was not a numerous and influential organisation. It could be accounted for by the following factors: a comparatively low developed industry, a scanty multinational group of industrial workers and the CPL's anti-state and illegal activities. In November 1939, the number of the CPL members totalled 1,000 and had grown up to 1,200 by the end of the year. The party consisted of different social segments. Thus, industrial workers and craftsmen prevailed in town and city communist organisations, and part-time workers in rural areas. Communists exercised a little if any power to the employees of big industrial enterprises the number of which was rather small and was far from totalling to the wanted 40-50% by the communist doctrine. In 1939 the social composition of the CPL was as follows: 48%—workers, 24%—farmers, 24%—craftsmen and tradesmen, and 4%—public servants.

The national composition of the CPL had its specifics too. Owing to the fact that many Lithuanian people disapproved of the illegal activities of the party, their membership in it did not match the membership of the country's ethnic minorities. Thus, the CPL's national composition in 1939 was as follows: up to 60%—Lithuanians, 31%—Jews, and 9%—other minorities. In Kaunas, the temporary capital of pre-war Lithuania, of all the communists 70.88% were Jews. The predominance of Jews in CPL ranks accounts for their domination among craftsmen, tradesmen and poor residents of cities as well as for their anti-Zionist and pro-Soviet attitudes at the outbreak of World War II.

The arrival of the Red Army in Lithuania in October 1939, brought about the growth of CPL ranks and a medium for pro-Soviet attitudes among the poor of ethnic minorities. Half of new members who joined the CPL between the autumn of 1939 and the summer of 1940, were Jews and Russians. As a result the CPL prior to the

Soviet occupation totalled up to 1,600. Of all the members, 48% were industrial workers, 24% were farmers, 24% were craftsmen, tradesmen and businessmen, and 4% were public servants. Lithuanians accounted for 54.4%, Jews—30.6%, Russians—14.2% and 0.7% other nationalities. Communist organisations in Kaunas were most numerous and exercised a significant political leverage in communist movement. Jews made an overwhelming majority in these organisation, totalling to 70.88%.

After the Soviet occupation the CPL became an instrument of the invaders in installing the Soviet regime. A new historic situation demanded of the party to be reorganised and subsequently its aims to be revised. The implant of the Soviet totalitarian regime in collaboration with Soviet invaders became the main task of the party. In order to concentrate the power in its hands in a short span of time, the CPL was quick to expand its ranks. From June to October 1940, the number of communist jumped 4.25 times. However, the concern that petty-bourgeois elements and Jews, according to the Bolsheviks, prevailed among the new members made the party slacken the growth of its ranks and regulate its social composition. The method of selection lowered the number of craftsmen, tradesmen and the like in the CPL's ranks.

On the eve of the purge the CPL had 5,365 members. Of all the members, 50% were industrial workers, 24% were farmers, 15% were public servants, and 10% were craftsmen, tradesmen and businessmen. Female totalled to 15% and male made up 86%. The national composition was as follows: 68.49%—Lithuanians, 16.24%—Jews, 11.97%—Russians, and 3.3%—other ethnic minorities. The social composition of the leading organisation of Kaunas was as follows: industrial workers accounted for 60%; businessmen and craftsmen—22.55%; public servants—16.9%; farmers—0.33; and students—0.22%. The distribution of nationalities of the above mentioned organisation was as follows: 60.7%—Lithuanians, 31.61%—Jews; 7.35%—Russians; and 0.65%—other ethnic minorities. The method of selection did not justify itself since the party, according to the VKP(b), was massively polluted.

In October 1940, after the CPL had officially merged with the VKP(b), a total purge of the CPL ranks was launched in Lithuania. The purge aimed to finally form a puppet organisation that was able to assist the Soviets to realise their plans.